Journal of Applied Researches in Geographical Sciences
Print ISSN: 2228-7736 Online ISSN: 2588-5138
https://jgs.khu.ac.ir/

Explanation of the continuity of the feeling of relative deprivation and hydropolitical relations:A case study of the Ma'ashureh Dam (Gavshomar) in Lorestan province

Ahmad Rashidi Nejad [1]✉ | **Mostafa Fallahi** [2] | **Azam Arefi**[3]

1. Corresponding author, Ph.D Political Geography, Kharazmi University of Tehran, Tehran, Iran. **E-mail:** a_rashidin@yahoo.com
2. PhD graduate in climate change and expert at the Jihad University Research Institute of Khorramabad, Khorramabad, Iran. **E-mail:** fallahimostafa@yahoo.com
3 . Senior Expert in Social Sciences and Planning Manager at the Jihad University of Khorramabad, Khorramabad, Iran. **Email:** arefi1932@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received
2022/06/27
Received in revised
2022/09/02
Accepted
2022/09/05
Published
2022/09/07
Published online
2025/12/22

Keywords:
Hydropolitics,
relative deprivation,
Gavshomar Dam (Mishoreh),
Lorestan.

ABSTRACT

Water scarcity is widely regarded as a fundamental contributor to underdevelopment and poverty, significantly influencing individuals' and societies' perceptions of deprivation. This study seeks to elucidate the relationship between the "feeling of relative deprivation" and "hydropolitical relations," particularly in the context of the Gauvshomar Dam construction process in Lorestan Province. The primary research question addresses how the absence of dam construction impacts the development of a sense of relative deprivation among local populations. Employing a descriptive-analytical research methodology, this study adopts both quantitative and qualitative approaches, utilizing documentary and library research alongside field observations. A questionnaire serves as the primary measurement tool, with SPSS employed for data analysis. The research indicators encompass economic, social, cultural, environmental-physical, and political-security dimensions. Findings indicate that the lack of dam construction has exacerbated feelings of relative deprivation across these dimensions, contributing to a general sense of dissatisfaction among the residents of the study area.

Cite this article: Rashidi Nejad, Ahmad., Fallahi, Mostafa., & Arefi, Azam. (2025). Explanation of the continuity of the feeling of relative deprivation and hydropolitical relations:A case study of the Ma'ashureh Dam (Gavshomar) in Lorestan province.. *Applied Researches in Geographical Sciences*, 25 (79), 386-413. DOI: http://dx.doi.org/10.61882/jgs.25.79.8

© The Author(s). Publisher: Kharazmi University
DOI: http://dx.doi.org/10.61882/jgs.25.79.8

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

Journal of Applied Researches in Geographical Sciences
Print ISSN: 2228-7736 Online ISSN: 2588-5138
https://jgs.khu.ac.ir/

Extended Abstract

Introduction

The concept of relative deprivation elucidates how social comparisons can precipitate outcomes such as anger, deviance, and an increased propensity for aberrant behavior. Consequently, when the source of deprivation is discerned and accessible, aggression may emerge as a natural response to alleviate psychological tensions. Furthermore, an individual's alignment with the prevailing values of society is intrinsically linked to the presence of justice within that society. The distribution of justice constitutes one of the most fundamental values in any societal framework, serving as a cornerstone for social cohesion. In this context, inequalities foster a sense of relative deprivation, which can undermine solidarity and precipitate social instability. Given these considerations, the phenomenon of relative deprivation assumes particular significance in the field of political geography. At critical junctures in a nation's history, neglecting the effects and consequences of relative deprivation may jeopardize social and national cohesion. This situation arises when segments of society or specific groups perceive themselves as deprived—whether due to political motivations or class inequalities—in key dimensions of their existence, resulting in limited shares in economic, social, political, and cultural spheres. It is evident that individuals are more likely to respond positively to collective demands when the state meets their expectations. Therefore, when individuals perceive themselves as discriminated against in comparison to others due to political, cultural, or social inequalities, it is reasonable to anticipate that their engagement with authorities in various social, cultural, and especially lawful political activities will diminish. Instead, they may resort to violent political participation or political withdrawal. In this context, deprivation encompasses a spectrum of deficiencies arising from cultural, economic, social, political, and environmental conditions, which can lead to crises affecting individuals, families, communities, or entire regions. Primarily, it evokes a lack of access to fundamental human necessities, such as water, food, healthcare, and housing. These elements are not only essential for human survival but also critical for societal progress and development. Among these necessities, water stands out as the source and sustainer of life on Earth, rendering it an invaluable resource. With rapid population growth, evolving lifestyles, advancements in agriculture and industry, and consequently escalating demand, no viable substitute for water exists. Sufficient access to water is a fundamental prerequisite for the development of human societies, and achieving key developmental objectives—such as poverty eradication, equitable growth, and environmental protection—is unattainable without addressing water-related challenges. Thus, it is indisputable that poverty and deprivation are intricately linked to water scarcity, both of which can underlie the phenomenon of relative deprivation among individuals and targeted communities. Accordingly, this study investigates the delays and repercussions of the stalled construction of the Mashourah (Gavshomar) Dam in Lorestan Province, seeking to address the following research question: To what extent and in what ways does the failure to construct a dam contribute to the emergence of relative deprivation among the local population? Ultimately, this research aims to elucidate the relationship between relative deprivation and hydro-political dynamics.

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

Journal of Applied Researches in Geographical Sciences
Print ISSN: 2228-7736 Online ISSN: 2588-5138
https://jgs.khu.ac.ir/

Material and Methods

This descriptive-analytical study employs a mixed-methods approach, integrating both quantitative and qualitative methodologies, and is grounded in documentary-library research as well as field observations. In the initial phase, interviews were conducted with individuals and experts from various organizations and sectors pertinent to the research topic, aiming to achieve a thorough and contextually relevant understanding. The insights gained from these interviews facilitated the identification of common themes related to the dimensions of the research. Subsequently, based on these identified themes, questionnaires aligned with the research objectives were developed and disseminated to rural households. The data collected were then analyzed utilizing SPSS software. In accordance with the research objectives, hypotheses, and theoretical framework, the independent variables were categorized into five dimensions: economic, social, cultural, environmental-physical, and political-security indicators. These dimensions were assessed using a 5-point Likert scale (very high, high, moderate, low, very low).

Results and Discussion

The results of structural equation modeling (SEM) reveal that the economic index exerts the most substantial influence on relative deprivation. Both direct and indirect effects on relative deprivation were found to be most pronounced for this indicator. In the examined population, which comprises villages adjacent to the Gavshomar (Mashourah) Dam, lower economic conditions are associated with heightened levels of perceived relative deprivation. This phenomenon may be attributed to the fact that the majority of residents in these villages endure unfavorable employment and economic circumstances, positioning this factor as a critical driver of relative deprivation. Subsequent indicators of influence include social, cultural, political-security, and environmental-physical dimensions. Nevertheless, statistical analyses indicate that the economic index may also have ramifications for other indicators. Notably, while the cultural factor is statistically less significant within the SEM model, it still maintains considerable weight (above 0.5), suggesting a substantial influence. This may be attributed to the relatively homogeneous cultural landscape across the target villages, which minimizes cultural disparities. Overall, the findings corroborate the correlations between dependent and independent variables. Consequently, it can be posited that the delayed construction of the dam has exacerbated feelings of deprivation across economic, social, cultural, political-security, and environmental-physical dimensions, collectively intensifying relative deprivation in the study area.

Conclusion

As Ted Gurr, the pioneer of relative deprivation theory, has articulated, individuals within a specific social context who are legally entitled to certain resources but are deprived of them for various reasons may resort to violent civil strife. Consequently, if the local population's efforts to secure the construction of the dam are thwarted, frustration and dissatisfaction are likely to ensue. In such scenarios, aggression may emerge as a natural mechanism for alleviating psychological stress, particularly given that many residents in this region already contend with low economic living standards. Considering these factors and the potential for violence induced by deprivation, this issue could, at certain historical junctures, undermine social and national cohesion if its impacts and repercussions are disregarded. The affected community may perceive itself as politically or economically marginalized across social, political, and cultural dimensions. Therefore, addressing these grievances is essential for maintaining stability and preventing escalation.

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی
شاپا چاپی: ۷۷۳۶-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۵۱۳۸-۲۵۸۸
https://jgs.khu.ac.ir/

تبیین پیوستگی احساس محرومیت نسبی و مناسبات هیدروپلیتیک: نمونه پژوهشی سد معشوره(گاوشمار) در استان لرستان

احمد رشیدی نژاد [۱]✉، مصطفی فلاحی [۲]، اعظم عارفی [۳]

۱. نویسنده مسئول، دانش‌آموخته دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. رایانامه: a_rashidin@yahoo.com
۲. دانش‌آموخته دکتری تغییرات آب‌وهوایی و کارشناس مرکز جهاد دانشگاهی خرم‌آباد، خرم‌آباد، ایران. رایانامه: fallahimostafa@yahoo.com
۳. کارشناس ارشد علوم اجتماعی و مدیر برنامه‌ریزی معاونت جهاد دانشگاهی خرم‌آباد، خرم‌آباد، ایران. رایانامه: arefi1932@gmail.com

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:
۱۴۰۱/۰۴/۰۶
تاریخ بازنگری:
۱۴۰۱/۰۶/۱۱
تاریخ پذیرش:
۱۴۰۱/۰۶/۱۴
تاریخ انتشار:
۱۴۰۱/۰۶/۱۶
تاریخ انتشار آنلاین:
۱۴۰۴/۱۰/۰۱

کلیدواژه‌ها:
هیدروپلیتیک،
محرومیت نسبی،
سد گاوشمار(معشوره)،
لرستان.

چکیده

نبود یا کم‌آبی از ریشه‌های عدم توسعه و فقر تلقی شده و از پتانسیل شکل‌دهی به احساس فقر و محرومیت در افراد و جامعه برخوردار است. بر این اساس پژوهش حاضر با هدف تبیین پیوستگی «احساس محرومیت نسبی» و «مناسبات هیدروپلیتیک»، ضمن مطالعه پروسه ساخت سد گاوشمار(معشوره) در استان لرستان، درصدد پاسخ به این سؤال است که، مناسبات هیدروپلیتیک چگونه در شکل‌گیری احساس محرومیت نسبی مردم یک منطقه مؤثر می‌باشند؟ روش پژوهش توصیفی- تحلیلی با رویکرد کمی و کیفی است که بر بنیاد مطالعات اسنادی- کتابخانه‌ای و مشاهده‌ی میدانی صورت پذیرفته است. پرسشنامه ابزار اندازه‌گیری و ابزار تحلیل نرم‌افزار SPSS است. شاخص‌هایی مورداستفاده در تحقیق (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، محیطی- کالبدی، سیاسی- امنیتی) است. نتایج نشان داد که عدم ساخت سد باعث افزایش احساس محرومیت نسبی به لحاظ اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، محیطی- کالبدی، سیاسی- امنیتی و به‌طورکلی شکل‌گیری احساس نارضایتی در مردم منطقه موردمطالعه شده است.

استناد: رشیدی نژاد ، احمد؛ فلاحی، مصطفی؛ و **عارفی، اعظم** (۱۴۰۴). تبیین پیوستگی احساس محرومیت نسبی و مناسبات هیدروپلیتیک: نمونه پژوهشی سد معشوره(گاوشمار) در استان لرستان. تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۲۵ (۷۹)، ۴۱۳-۳۸۶. http://dx.doi.org/10.61882/jgs.25.79.8

ناشر: دانشگاه خوارزمی تهران.

© نویسندگان.

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

مقدمه

«محرومیت نسبی» به برداشت بازیگران از وجود اختلاف بین «انتظارات ارزشی» و «توانایی‌های ارزشی» تعریف می‌شود. انتظارات ارزشی، کالاها و شرایط زندگی می‌باشند که مردم خود را مستحق آن‌ها می‌دانند. درصورتی‌که توانایی‌های ارزشی، کالاها و شرایطی هستند که مردم فکر می‌کنند در صورت داشتن ابزارهای اجتماعی می‌توانند آنها را به دست آورند (صفاریان و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۶۹). نظریه‌ای که بنیان آن «مقایسه‌های اجتماعی» است. تفاوت میان دو سطح از زندگی؛ اختلاف بین سطحی از زندگی که فرد در آن به سر می‌برد و آن چه فکر می‌کند باید در عمل از آن برخوردار باشد، که معمولاً با سطح زندگی فرد یا گروهی دیگر مقایسه می‌گردد (کوه بنانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۱۲). سنجشی از نابرابری که برای شاخص‌هایی از رشد مساوی در سطح فردی و گروهی مهم است و این حقیقت را نشان می‌دهد که افراد طبقات پایین در بسیاری ابعاد نسبت به افراد طبقات بالا احساس بدتری دارند (کردعلیوند و مبارکی، ۱۳۹۷: ۵). به اعتقاد «مرتن»، دامنه و اندازه این احساس (محروم یا مرفه) بسته به اینکه این افراد کدام گروه مرجع را به‌عنوان مبنای مقایسه انتخاب کرده باشد، متغیر خواهد بود (اصغری نیاری و محموداوغلی، ۱۳۹۷: ۳۱۷). به‌طوری‌که هر چه سطح زندگی در بین گروه‌های مرجع بالاتر باشد، آمال و آرزوهای شخص فزونی‌یافته و شخص خود را شایسته رسیدن به آن‌ها می‌داند (قاسمی و بختیاری، ۱۳۹۷: ۴۰). محرومیت نسبی در پی آن است که نشان دهد، چگونه مقایسه‌های اجتماعی، می‌توانند پیامدهایی همچون خشم، ناهنجاری و گرایش مضاعف به رفتارهای انحرافی را به بار آورند. این نظریه با توجه و تمرکز بر تحولات ذهنی افراد، مبنای بررسی‌های خود را بر نظریه ناکامی- پرخاشگری گذاشته و بر این باور است که چنانچه در راه حصول افراد به اهداف، مانعی ایجاد شود، محصول طبیعی این وضع ایجاد ناکامی و نارضایتی در آن‌هاست. لذا چنانچه منبع محرومیت شناسایی شده و در دسترس باشد، پرخاشگری امری طبیعی جهت کاهش تنش‌های روانی است. بدین ترتیب، زمانی که مردم در یک محیط و بستر اجتماعی خاص به طور قانونی حق استفاده از امکانات خاص را داشته باشند، اما در عین حال به هر دلیلی از آن محروم شوند، در این صورت آنان دست به ستیز خشونت‌بار مدنی می‌زنند (معتضدراد و همکاران، ۱۳۹۲: ۸۶). از سویی، تردیدی نیست که هماهنگی و هم آوایی فرد با ارزش‌های مسلط جامعه، بسته به وجود عدالت در جامعه است. تقسیم عدالت یکی از اساسی‌ترین ارزش‌های هر جامعه است و ارزش‌های هر جامعه پایهٔ مهمی برای همبستگی اجتماعی محسوب می‌گردند. به عبارتی، نابرابری‌ها با ایجاد احساس محرومیت نسبی، منجر به کاهش همبستگی و بی‌ثباتی اجتماعی می‌شوند (رستگارخالد، ۱۳۹۳: ۴۸۱).

با عنایت به موارد ذکر شده، احساس محرومیت نسبی، در «جغرافیای سیاسی» از آن جهت حائز اهمیت است که ممکن است در مقاطعی از تاریخ یک کشور، به دلیل بی‌توجهی به تأثیر و پیامدهای آن، به انسجام اجتماعی و ملّی آسیب رساند. زیرا بخشی از جامعه یا اقشاری از مردم احساس می‌کنند که به دلایل سیاسی یا نابرابری‌های طبقاتی، دستکم در وجوهی از ابعاد زندگی خود محروم مانده‌اند و در عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی و فرهنگی سهم چندانی ندارند (رجایی‌پناه و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۲۶). پرواضح است که مردم زمانی به درخواست‌های جمعی پاسخ مثبت می‌دهند، که دولت نیز توقع‌ها و انتظارهایشان را برآورده سازد (رستگارخالد، ۱۳۹۳: ۴۸۲). بنابراین زمانی که مردم به جهت وجود نابرابری‌های سیاسی، فرهنگی و اجتماعی احساس نمایند که در مقایسه با دیگران مورد تبعیض واقع شده‌اند، طبیعی است که به نیاز اساسی مسئولان درباره مشارکت شهروندان در امور مختلف اجتماعی، فرهنگی و به ویژه مشارکت سیاسی[1] بهنجار و قانونمند پاسخ مناسبی نخواهند داد و به سمت مشارکت سیاسی خشونت‌آمیز و یا قهر سیاسی کشیده خواهند شد (اصغری نیاری و محموداوغلی، ۱۳۹۷: ۳۱۷).

با این تفاسیر، هرچند محرومیت می‌تواند بر مجموعه‌ای بر تمام نارسایی‌های حاصل از شرایط فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و محیطی اطلاق گردد، که طبعاً منجر به پدید آمدن شرایط بحرانی برای یک فرد، خانواده، جامعه و یا

[1]. شرکت در انتخابات، بی‌اعتنایی به جریانات و اتفاقات سیاسی روز، بی‌اعتنایی به آینده سیاسی کشور، عدم مشارکت در تصمیم‌گیری‌های سیاسی و ...

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

یک منطقه شده‌اند (کوه بنانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۱۰)، اما پیش از هر چیز این مفهوم، تداعی‌گر نارسایی در بنیادی‌ترین نیازهای زیستی بشر، همچون، آب، غذا، بهداشت، مسکن و ... است. مؤلفه‌هایی که اختلال در دستیابی به آن‌ها نه تنها با تداوم حیات بشر در هم آمیخته است، بلکه روند بهبود، توسعه و پیشرفت زندگی بشر نیز، بسته به وجود آن‌هاست. در این بین آب به‌عنوان منشأ حیات و تداوم آن بر روی کره‌ی زمین، کالایی با ارزش بالاست، که با رشد فزاینده جمعیت، بهبود و تغییر سبک زندگی، پیشرفت‌های کشاورزی و صنعتی و تبعاً افزایش روزافزون تقاضا برای مصرف آن، جایگزینی برای آن یافت نمی‌شود. آب کافی یک پیش‌نیاز بنیادی برای توسعه جوامع انسانی است و حصول اهداف بنیادی توسعه از جمله ریشه‌کنی فقر، توسعه عادلانه و حفاظت از محیط‌زیست بدون پرداختن دقیق به مسئله‌ی آب امری غیرممکن به نظر می‌رسد. لذا تردیدی نیست که «فقر و محرومیت» با «نبود یا کم‌آبی» دو موضوع به‌شدت به هم وابسته‌اند، که می‌توانند اساس شکل‌گیری «احساس محرومیت نسبی» در افراد و جامعه هدف قرار گیرند. بر این اساس پژوهش حاضر ضمن مطالعه روند ساخت سد معشوره(گاوشمار) در استان لرستان و نیز تعلل‌ها و پیامدهای ایجاد شده در عدم پیشبرد این پروژه، در پی پاسخ به این سؤال است که؛ عدم ساخت یک سد چگونه و تا چه اندازه در شکل‌گیری احساس محرومیت نسبی در مردم یک منطقه مؤثر است؟ در واقع هدف پژوهش حاضر تبیین پیوستگی احساس محرومیت نسبی در چارچوب مناسبات هیدروپلیتیک است.

در رابطه با پیشینه و نوآوری پژوهش، ذکر این نکته ضروری است که استان لرستان با وجود اینکه از بارش و منابع آبی قابل قبولی نسبت به بسیاری از مناطق و استان‌های کشور برخوردار است، اما از فقر مطالعاتی ویژه‌ای در این زمینه رنج می‌برد. مضاف بر اینکه پژوهش حاضر تلاش نموده است تا با پیوند مسائل سیاسی- اجتماعی با مناسبات هیدروپلیتیک، علاوه بر اینکه سرآغازی بر مباحث هیدروپلیتیک در این استان باشد، بخشی از پیامدهای اجتماعی این مناسبات را نیز بررسی نماید. با این حال پژوهش‌های معدودی از این دست وجود دارد که هرکدام به نوعی و از زاویه خاصی به مطالعه این سد و اثرات آن در استان پرداخته‌اند. هیدروهژمونی در حوضه رودهای داخلی(فروملی) نمونه پژوهی سد تنگ گاوشمار(معشوره) در استان لرستان، توسط رشیدی نژاد(۱۴۰۱)، بررسی تأثیر انتقال آب سد تنگ معشوره در توسعه و حفاظت از منابع طبیعی استان لرستان توسط پیرمحمدی و همکاران(۱۳۹۰)، و یا اثرات اقتصادی ـ اجتماعی احداث سد از دیدگاه ساکنان روستاهای بالادست مورد: سد معشوره استان لرستان توسط عزمی و رضایی(۱۳۹۷)، از جمله این موارد است که می‌توان از آن‌ها نام برد.

روش تحقیق

روش تحقیق مطالعه‌ی حاضر توصیفی- تحلیلی با رویکرد کمی و کیفی بر پایه‌ی مطالعات اسنادی– کتابخانه‌ای و مشاهده‌ی میدانی است. برای انتخاب نمونه‌های موردمطالعه در چند سطح، عمل شده است. در مرحله‌ی اول برای دستیابی به درک جامع و مبتنی بر واقعیت، مصاحبه با افراد و کارشناسان صاحب‌نظر در سازمان‌ها و بخش‌های گوناگون مرتبط با موضوع تحقیق صورت گرفته، که نتیجه‌ی آن استخراج اشتراکات مربوط به ابعاد تحقیق بوده است. در مرحله‌ی بعد، متناسب با اشتراکات مرحله‌ی قبل، پرسشنامه‌هایی متناسب با موضوع تحقیق به تعداد ۲۲۴ مورد، همخوان با نمونه‌ی آماری تهیه و تکمیل‌شده است. در ادامه متناسب با تعداد خانوارهای هر روستا، تعداد نمونه‌های آن‌ها مشخص و پرسشگری در سطح خانوار روستایی انجام گرفت. با توجه به موقعیت سد گاوشمار و روستاهای که به‌صورت بالقوه از این سد امکان بهره‌برداری را دارند، تعداد ۳۰ روستا انتخاب و متناسب با بعد خانوار و جمعیت کل، پرسشنامه بین ذینفعان توزیع گردید، جداول (۱ تا ۳) و شکل (۱).

جدول(۱). روستاهای منتخب شهرستان چگنی منبع(ترسیم توسط نگارندگان)

نام شهرستان	بخش	دهستان	آبادی	جمعیت	تعداد خانوار	تعداد پرسشنامه
دوره	شاهیوند	کشکان شمالی	گوران چم شاهیوند	34	8	4

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

دوره	شاهیوند	کشکان شمالی	عباس خان/ مله‌گاو	67	17	4
دوره	شاهیوند	کشکان شمالی	شیخ گل	122	34	5
دوره	شاهیوند	کشکان شمالی	پیری رضا	127	28	5
دوره	شاهیوند	کشکان شمالی	زنگی بان/شترمل	132	35	5
دوره	شاهیوند	کشکان شمالی	هودر بساط علی	150	39	5
دوره	شاهیوند	کشکان شمالی	هفت چشمه	190	54	10
دوره	شاهیوند	کشکان شمالی	چهارآب	216	54	10
دوره	شاهیوند	کشکان شمالی	چم پلک	707	186	12
دوره	شاهیوند	کشکان شمالی	چم‌خوشه شیرکش	785	256	14

جدول(۲). روستاهای منتخب شهرستان دلفان(ترسیم توسط نگارندگان)

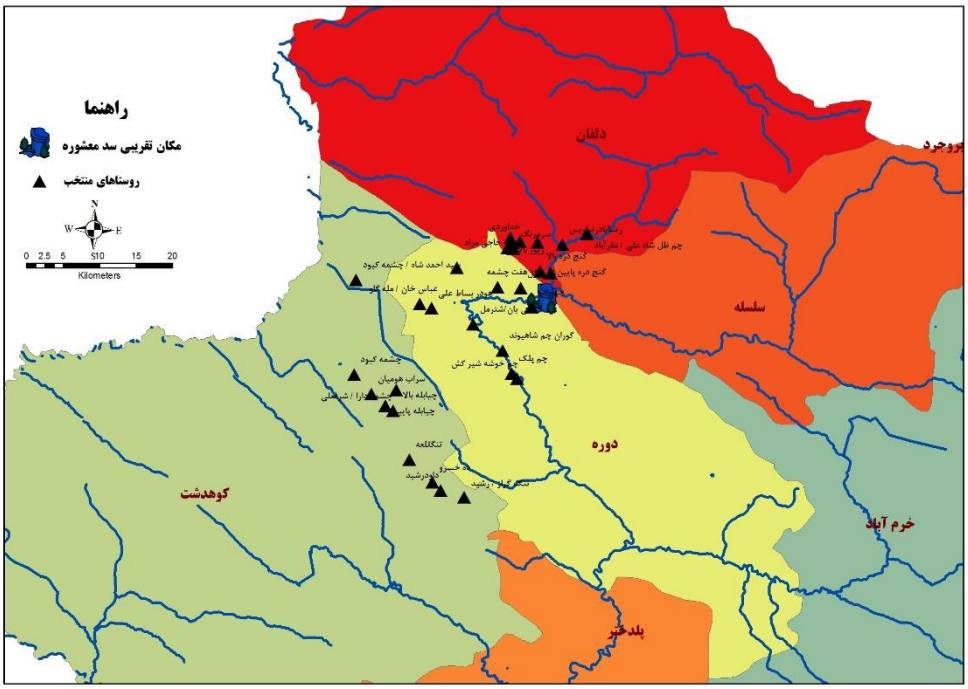
نام شهرستان	بخش	شهر/ دهستان	آبادی	جمعیت	تعداد خانوار	تعداد پرسشنامه
دلفان	مرکزی	میریگ جنوبی	خداوردی	22	5	4
دلفان	مرکزی	میریگ جنوبی	گنج دره پایین	27	6	4
دلفان	مرکزی	میریگ جنوبی	چم‌ظل شاهعلی/ نظرآباد	34	10	5
دلفان	مرکزی	میریگ جنوبی	زیور پایین	44	8	5
دلفان	مرکزی	میریگ جنوبی	حاجی مراد	66	18	7
دلفان	مرکزی	میریگ جنوبی	زیور بالا	68	15	7
دلفان	مرکزی	میریگ جنوبی	سرمرنگ	166	45	10
دلفان	مرکزی	میریگ جنوبی	رضاابادرضاویس	189	56	10
دلفان	مرکزی	میریگ جنوبی	گنج دره بالا	193	63	10
دلفان	مرکزی	میریگ جنوبی	عزیزکشته/ عزیزآباد	204	55	12

جدول(۳). روستاهای منتخب شهرستان کوهدشت (ترسیم توسط نگارندگان)

شهرستان	بخش	دهستان	آبادی	جمعیت	تعداد خانوار	تعداد پرسشنامه
کوهدشت	مرکزی	کوهدشت شمالی	چشمه‌دارا/ شرفعلی	56	14	4
کوهدشت	مرکزی	کوهدشت شمالی	چیابله بالا	67	13	4
کوهدشت	مرکزی	کوهدشت جنوبی	ده خسرو	90	23	4
کوهدشت	مرکزی	کوه دشت جنوبی	تنگ قلعه	117	32	7
کوهدشت	مرکزی	کوه دشت شمالی	سید احمد شاه	117	22	7
کوهدشت	مرکزی	کوه دشت شمالی	چشمه کبود	121	29	7
کوهدشت	مرکزی	کوهدشت شمالی	چیابله پایین	159	34	8
کوهدشت	مرکزی	کوهدشت شمالی	سراب هومیان	198	43	8
کوهدشت	مرکزی	کوهدشت جنوبی	تنگ‌گراز/ رشید	243	64	10
کوهدشت	مرکزی	کوهدشت جنوبی	داود رشید	507	138	14

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

شکل(۱). موقعیت روستاهای منتخب(ترسیم توسط نگارندگان)

ابزار اندازه‌گیری در این تحقیق پرسشنامه بود که سؤالات به صورت بسته تدوین شده و از مقیاس «لیکرت» جهت سنجش استفاده شده است. «پایایی» پرسشنامه با استفاده از ضریب «آلفای کرونباخ» موردبررسی قرار گرفت. همچنین برای ارزیابی «روایی» پرسشنامه، پرسشنامه محقق ساخته در اختیار صاحب‌نظران و اساتید قرار گرفت و نظریات آنان در پرسشنامه مذکور لحاظ گردید. روایی پرسشنامه هم توسط ۸ نفر از استادان رشته جغرافیا (طبیعی، انسانی، سیاسی) مورد تأیید قرار گرفت. در نهایت، داده‌ها پس از جمع‌آوری با استفاده از نرم‌افزار SPSS مورد تحلیل قرار گرفتند. با توجه به اهداف، فرضیات و مبانی نظری تحقیق، متغیرهای مستقل در ۵ بعد اقتصادی(با ۱۴ گویه)، شاخص اجتماعی(با۱۰ گویه)، شاخص فرهنگی(با ۱۲ گویه)، شاخص محیطی کالبدی(با ۸ گویه)، سیاسی امنیتی(با۱۰ گویه)، تهیه شد که در قالب طیف لیکرت ۵ درجه‌ای با درجات(بسیار زیاد، زیاد، متوسط، کم، بسیار کم) مورد ارزیابی واقع شده‌اند، جدول (۴). این گزینه‌ها به ترتیب با امتیازات(۱، ۲، ۳، ۴، ۵) وارد نرم‌افزار SPSS و مورداستفاده قرار گرفتند.

جدول(۴). متغیر مستقل، متغیرهای وابسته و گویه‌های آن‌ها

گویه	نماد	متغیر مستقل	متغیر وابسته
تأثیر احداث سد معشوره برافزایش سطح باغات روستایی تا چه حدی است؟	۱	اقتصادی	احساس محرومیت ساکنین پیرامون سد درنتیجه عدم ساخت سد
تأثیرات ساخت سد بر تنوع و ثبات شغلی تا چه می‌تواند باشد؟	۲		
آیا سخت سد می‌تواند در افزایش درآمد و بالا رفتن کیفیت زندگی روستائیان مؤثر باشد؟	۳		
تأثیرات ساخت سد در زیرآب رفتن زمین‌های مرغوب تا چه حدی است؟	۴		
تأثیرات ساخت سد در میزان رضایت شغلی تا چه حد است؟	۵		
تأثیر عدم ساخت سد در کاهش معیشت مردم روستایی و از بین رفتن منابع درآمدزا تا چه حدی است؟	۶		
با ساخت سد تا چه حد به بهبود وضعیت اقتصادی خود در آینده امید دارید؟	۷		
به نظرتان ساخت سد می‌تواند در افزایش شغل‌های فصلی مؤثر باشد؟	۸		
عدم ساخت سد تا چه حدی باعث کاهش تولیدات و تحمل ضررهای مالی شده است؟	۹		

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

	۱۰	تا چه حدی نساختن سد باعث فقر و بدهکاری و عدم پس‌انداز شده است؟
	۱۱	ساخت سد تا چه حدی می‌تواند در توسعه اقتصاد گردشگری منطقه مؤثر باشد؟
	۱۲	ساخت سد تا چه حدی می‌تواند در ایجاد فرصت‌های شغلی جدید در منطقه مؤثر باشد؟
	۱۳	آیا ساخت سد در تنوع محصولات کشاورزی تأثیر دارد؟
	۱۴	تأثیر بهره‌برداری از سد برافزایش تولیدات کشاورزی روستا تا چه حدی خواهد بود؟
شاخص اجتماعی	۱	تأثیر بهره‌برداری از سد برافزایش میزان رضایت از محل زندگی چقدر خواهد بود؟
	۲	آیا عدم ساخت سد در کاهش اعتماد مردم به نهادهای دولتی و وعده‌هایی که داده‌اند، مؤثر بوده است؟
	۳	آیا عدم ساخت سد موجب اختلافات روستائیان با یکدیگر بر سر آب شده است؟
	۴	عدم ساخت سد بر روند مهاجرت روستائیان، تأثیری داشته است؟
	۵	آیا احداث نشدن سد باعث از بین رفتن حس همکاری بین افراد روستایی می‌شود؟
	۶	آیا احداث نشدن سد باعث افزایش اعتیاد و بیکاری در روستاها می‌شود؟
	۷	ساخت سد در تعداد مشاغل ایجادشده توسط نهادهای محلی (شورا و دهیار) تأثیر دارد؟
	۸	آیا عدم ساخت سد، تأثیری برافزایش جنگ و نزاع‌های دسته‌جمعی در روستاها(مثلاً بر سر حقابه) شده است؟
	۹	آیا عدم ساخت سد، تأثیری بر میزان اعتماد و سطح مشارکت اجتماعی داشته است؟
	۱۰	چه تغییراتی برای گروه آسیب‌پذیر رخ داده است؟
شاخص فرهنگی	۱	تعارض و تفاوت فرهنگی بین متولیان احداث سد روستایی در افتتاح نشدن سد مؤثر است؟
	۲	تا چه حدی افراد با ناامید شدن ساخت سد به فعالیت‌های دیگری روی آورده‌اند؟
	۳	تا چه حدی مردم شهری و روستایی تمایل به ساخت سد دارند؟
	۴	تا چه حدی احداث سد در حفظ پتانسیل‌های زیست‌محیطی، فرهنگی و مذهبی منطقه می‌تواند مؤثر باشد؟
	۵	تا چه حدی احداث سد در کاهش درگیری‌ها و نزاع‌های روستائیان در استفاده از آب برای کشاورزی مؤثر است؟
	۶	با عدم احداث سد تا چه حدی نظام معیشتی مردم دچار مشکلاتی شده است؟
	۷	آیا مردم نگران زیرآب رفتن زمین‌های کشاورزی خود هستند؟
	۸	ساخت سد و ایجاد دریاچه سد، می‌تواند موجب از بین رفتن هویت و کم‌رنگ شدن رسم و رسومات منطقه گردد؟
	۹	احداث سد و دریاچه سد ممکن است باعث نابودی بناهای تاریخی و مذهبی منطقه در آینده گردد؟
	۱۰	مردم محلی تأثیر ساخت سد را بر فرهنگ مردم روستایی تا چه حدی مؤثر می‌دانند؟
	۱۱	ساخت سد تا چه حد سطح آگاهی و آموزش مردم را نسبت به مسائل آب بالا می‌برد؟
	۱۲	ساخت سد تا چه حد میزان تمایل به زندگی در محیط روستا، را افزایش می‌دهد؟
شاخص محیطی- کالبدی	۱	تأثیر ساخت سد بر توسعه زیرساخت‌های روستایی مثل جاده تا چه حدی است؟
	۲	به نظرتان ساخت سد تا چه حدی بر سرسبزی و نشاط محیط‌زیست منطقه مؤثر است؟
	۳	تأثیر احداث سد در کیفیت آب شرب در روستا تا چه حدی است؟
	۴	احداث سد در توسعه و اصلاح معابر روستایی چقدر نقش داشته است؟
	۵	ضعف تأسیسات و کمبود امکانات در روستاها با احداث سد تا چه حد جبران خواهند شد؟
	۶	با احداث سد تا چه حدی آب‌های سطحی آلوده خواهند شد؟
	۷	عدم ساخت سد تا چه حدی در ایجاد مشکلات مربوط به دسترسی به آب شرب مؤثر بوده است؟
	۸	به نظرتان ساختن سد ممکن است باعث قطع درختان و تخریب مراتع گردد؟

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

شاخص سیاسی- امنیتی	۱	تا چه حدی عدم ساخت سد را ناشی از اقدامات مقامات محلی مناطق و شهرهای پایین‌دستی(پل‌دختر، خوزستان) می‌دانید؟
	۲	تا چه حدی نقش دولت مرکزی را در عدم ساخت سد مؤثر می‌دانید؟
	۳	تا چه حدی عدم ساخت سد را ناشی از تبعیض دولت به مردم این منطقه نسبت به مناطق دیگر می‌دانید؟
	۴	عدم ساخت سد تا چه حدی موجب عدم اعتماد شما نسبت به حسن نیت دولت نسبت به این منطقه شده است؟
	۵	آیا عدم ساخت سد، موجب شده است، که شما نسبت به دیگران(مردم شهرهای دیگر) احساس محرومیت نمایید؟
	۶	آیا عدم ساخت سد موجب شده است که شما نسبت به نمایندگان و مسئولان محلی و ملی بدبین شوید؟
	۷	آیا عدم ساخت سد، موجب شده است که شما تصمیم به عدم مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی- فرهنگی(همچون مراسمات مذهبی) داشته باشید؟
	۸	آیا عدم ساخت سد موجب شده است که شما در مراسمات و آیین‌های ملی و انقلابی(همچون راهپیمایی‌ها) شرکت ننمایید؟
	۹	آیا عدم ساخت موجب شده است که تصمیم به شرکت در مشارکت‌های سیاسی همچون انتخابات ننمایید؟
	۱۰	آیا عدم ساخت سد موجب شده است که تصمیم به انجام فعالیت‌های سیاسی ضد دولتی همچون، تجمع، اعتراض و... نمایید؟

منبع(ترسیم توسط نگارندگان)

مفاهیم نظری

محرومیت نسبی

محرومیت مفهومی اجتماعی است که با توجه به اهداف و مسائل گوناگون، تعابیر و تعاریف مختلفی از آن ارائه شده است. مفهومی گسترده، به شدت نسبی، کیفی و حتی ذهنی که می‌تواند بر مجموعه‌ای بر تمام نارسایی‌های حاصل از شرایط فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و محیطی اطلاق گردد، که طبعاً منجر به پدید آمدن شرایط بحرانی برای یک فرد، خانواده، جامعه و یا منطقه شده‌اند. بدین ترتیب محرومیت به نیازهای برآورده نشده و مشکلات ایجاد شده به وسیله کمبود منابع و فرصت‌ها (نه فقط پول)، اشاره دارد (کوه بنانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۱۰). در این باره، مطالعات نشان می‌دهند که «خواستن» و خود را «مستحق دیدن»، پیش‌شرط‌هایی روان‌شناختی‌اند که موجب احساس محرومیت نسبی می‌گردند. «خواستن» به‌مثابه آرزویی برای داشتن کالا و یا فرصتی خاص و «مستحق دانستن» نیز احساس شایستگی، برای کسب آن کالا و یا فرصت است (ربانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۷۷). به عبارتی همان‌طور که «تد رابرت گر» بیان داشته است، محرومیت نسبی به برداشت بازیگران از وجود اختلاف بین «انتظارات ارزشی» و «توانایی‌های ارزشی» تعریف می‌شود؛ انتظارات ارزشی، کالاها و شرایط زندگی می‌باشند که مردم خود را مستحق آن‌ها می‌دانند. درصورتی‌که توانایی‌های ارزشی، کالاها و شرایطی هستند که مردم فکر می‌کنند در صورت داشتن ابزارهای اجتماعی می‌توانند آن‌ها را به دست آورند (صفاریان و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۶۹). در این صورت افراد موقعی محرومیت را تجربه خواهند کرد که احساس نمایند بین نتایج واقعی و نتایج مورد انتظار ناسازگاری و عدم هماهنگی وجود دارد.

در حقیقت مبنای نظریهٔ محرومیت نسبی «مقایسه‌های اجتماعی» است. فرآیندی ذهنی که طی آن فرد به ارزیابی و تطبیق بین شرایط خود با شرایط و وضعیتی که گروه و یا فرد موردنظر وی که از آن برخوردار است، می‌پردازد. از این دیدگاه، محرومیت نسبی به معنای تفاوت میان دو سطح زندگی شخص است؛ اختلاف بین سطحی از زندگی که فرد در آن به سر می‌برد و آنچه فکر می‌کند باید در عمل از آن برخوردار باشد، که معمولاً با سطح زندگی فردی دیگر مقایسه می‌گردد (کوه بنانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۱۲). سنجشی از نابرابری که برای شاخص‌هایی از رشد مساوی در سطح فردی و گروهی

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

مهم است و این حقیقت را نشان می‌دهد که افراد طبقات پایین در بسیاری ابعاد نسبت به افراد طبقات بالا احساس بدتری دارند (کردعلیوند و مبارکی، ۱۳۹۷: ۵). به اعتقاد «مرتن»، دامنه و اندازه این تصور (محروم یا مرفه) بسته به اینکه این افراد کدام گروه مرجع را به‌عنوان مبنای مقایسه انتخاب کرده باشد، متغیر خواهد بود (اصغری نیاری و محموداوغلی، ۱۳۹۷: ۳۱۷). به‌طوری‌که هر چه سطح زندگی در بین گروه‌های مرجع بالاتر باشد، آمال و آرزوهای شخص فزونی‌یافته و شخص خود را شایسته رسیدن به آن‌ها می‌داند. از نظر «جیمز دیوسی» نیز هر چه ارزش‌های اقتصادی و مادی در یک جامعه بیشتر گسترش یابند، احساس محرومیت نسبی بیشتر می‌شود. همچنین هر چه کوشش فرد برای دستیابی به یک ارزش بیشتر باشد، اهمیت آن ارزش برایش بیشتر می‌شود (قاسمی و بختیاری، ۱۳۹۷: ۴۰). صاحب‌نظران همچنین با تأکید بر زمینه اجتماعی، استدلال می‌نمایند که محرومیت نسبی خصوصاً موقعی تشدید می‌گردد که بافت فرهنگی و ساختاری، مشوق ارزش‌ها و باورهایی باشد که بر مساوات‌طلبی و برابری فرصت‌ها تأکید می‌ورزد. [دلیل این امر آن است که چنین باورهایی، در شرایطی مشوق چنین ارزش‌هایی هستند که مردم در مقایسه خود با افراد متمول و برخوردار، این ارزش‌ها را چیزی بیش از فریب، شعار و تبلیغات نمی‌پندارند] (ربانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۷۸).

نظریه محرومیت نسبی از این نظر حائز اهمیت است که نشان می‌دهد چگونه مقایسه‌های اجتماعی، می‌توانند پیامدهایی همچون خشم، ناهنجاری و گرایش مضاعف به رفتارهای انحرافی را به بار آورند. این نظریه با توجه و تمرکز بر تحولات ذهنی افراد، مبنای بررسی‌های خود را بر نظریه ناکامی- پرخاشگری گذاشته و بر این باور است که چنانچه در راه حصول افراد به اهداف، مانعی ایجاد شود، محصول طبیعی این وضع ایجاد ناکامی و نارضایتی در آن‌هاست و چنانچه منبع محرومیت شناسایی شده و در دسترس باشد، پرخاشگری امری طبیعی جهت کاهش تنش‌های روانی خواهد بود. «رابرت تد گار» به‌عنوان واضح این نظریه بر این باور است، زمانی که مردمی در یک محیط و بستر اجتماعی خاص به طور قانونی حق استفاده از امکانات خاص را داشته باشند، اما در عین حال به هر دلیلی از آن محروم شوند، در این صورت آنان دست به ستیز خشونت‌بار مدنی می‌زنند. بنابراین، ستیز خشونت‌بار ناشی از شکاف میان خواسته و انتظارات با داشته آنان است (معتضد راد و همکاران، ۱۳۹۲: ۸۶). گار در نظریه خود می‌کوشد ابتدا به چگونگی ایجاد محرومیت نسبی (منبع نارضایتی) در افراد اشاره کرده و سپس نشان دهد که چگونه این وضعیت ذهنی- روانی، تحت تأثیر متغیرهای اجتماعی از حالت ذهنی خارج شده و در شکل خشونت سیاسی (وضعیت عینی) نمایان گردد (طالبان و اصفهانی، ۱۳۹۷: ۴).

ایده گار هم در سطح فردی و هم در سطح گروهی کاربرد دارد. اما در سطح گروهی، فرضیه کلی گار این است که هر چه میزان محرومیت نسبی برای گروهی بیشتر باشد، پتانسیل خشونت سیاسی برای آن گروه بیشتر است. همچنین هر چه میزان نارضایتی و احساس محرومیت نسبی مردم از وضع موجود بیشتر باشد، این احتمال که ایدئولوژی‌های انقلابی را بپذیرند، بیشتر است. مضاف بر اینکه ایدئولوژی‌های انقلابی حتی می‌توانند سبب افزایش انتظارات مردم شده و نارضایتی آن‌ها را افزایش دهند (پیشین: ۶). در همین زمینه، مطابق مطالعات «پال» و «وای» احساس بی‌عدالتی ممکن است زمانی که افراد به صورت دسته جمعی احساس کنند، داخل طبقات پایین اجتماعی از جمله اقلیت‌های ملی، مذهبی، قومی و یا نژادی قرار گرفته‌اند، تشدید گردد. این مردم محروم، نظم اجتماعی و طبقات اجتماعی مسلط را در محرومیت گروهی خود مقصر شناخته و از خود در به وجود آمدن چنین وضعیتی سلب مسئولیت می‌نمایند. مسئله‌ای که پیامد آن ظهور مقایسات اجتماعی نفرت‌برانگیز خواهد بود (ربانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۷۸). در پژوهشی که رابطه هویت ملّی و قومی در بین دانشجویان آذری، کرد و عرب دانشگاه‌های دولتی ایران بررسی شده است، یافته‌های تحقیق نشان داده است که بین متغیر «احساس محرومیت نسبی» و «هویت ملی» رابطه منفی نسبتاً بالایی وجود دارد. در حالی که این رابطه با متغیر هویت قومی مثبت بوده است (پیشین: ۶۹). همچنین سنجش احساس «محرومیت نسبی» با رفتارهای «خشونت‌آمیز» در میان شهروندان بلوچ، بیانگر ارتباط معنادار بین دو متغیر «محرومیت اقتصادی» و تمام ابعاد «خشونت سیاسی» بوده است (اصغری نیاری و محموداوغلی، ۱۳۹۷: ۳۳۴). از طرفی، تردیدی نیست که هماهنگی و هم آوایی فرد با ارزش‌های مسلط جامعه، بسته به وجود عدالت در جامعه است. تقسیم عدالت بیان کنندهٔ آن است که ارزیابی یک فرد از عدالت یا بی‌عدالتی‌ای که نسبت به او انجام

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

شده، همواره به مقایسهٔ ثروت‌ها، پاداش‌ها و هزینه‌هایش با دیگران بستگی دارد. بر این اساس، پاداشی که به صاحبان پایگاه‌های مختلف و نقش‌های آن‌ها می‌دهند، باید متناسب با هزینهٔ فعالیت‌های آنان باشد. تقسیم عدالت یکی از اساسی‌ترین ارزش‌های هر جامعه است و ارزش‌ها هر جامعه پایهٔ مهمی برای همبستگی اجتماعی محسوب می‌گردند. به‌عبارت‌دیگر، نابرابری‌ها با ایجاد احساس محرومیت نسبی، منجر به کاهش همبستگی اجتماعی می‌شوند. «بشیریه» کاهش همبستگی را عامل تضعیف نظم و ثبات جامعه می‌داند (رستگارخالد، ۱۳۹۳: ۴۸۱).

لذا با عنایت به موارد ذکر شده و امکان بروز خشونتِ ناشی از محرومیت‌ها، احساس محرومیت، از آن جهت مهم تلقّی می‌شود که ممکن است در مقاطعی از تاریخ یک کشور، به دلیل بی‌توجهی به تأثیر و پیامدهای آن، به انسجام اجتماعی و ملّی آسیب وارد کند؛ زیرا بخشی از جامعه یا اقشاری از مردم احساس می‌کنند که به دلایل سیاسی یا نابرابری‌های طبقاتی، دستکم در وجوه‌ی از ابعاد زندگی خود محروم مانده‌اند و در عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی و فرهنگی سهم چندانی ندارند (رجایی پناه و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۲۶). در این خصوص و براساس دیدگاه مبادله، روابط مردم با دولت بر قراردادی روانی استوار است و مردم زمانی به درخواست‌های جمعی پاسخ می‌گویند که دولت نیز توقع‌ها و انتظارهایشان را برآورده سازد. نمونه‌ای از این انتظارها، رفتار عادلانه دولت با مردم در زمینه‌های گوناگون است(رستگارخالد، ۱۳۹۳: ۴۸۲). بنابراین زمانی که مردم به جهت وجود نابرابری‌های سیاسی، فرهنگی و اجتماعی احساس نمایند که در مقایسه با دیگران مورد تبعیض واقع شده‌اند، طبیعی است که به نیاز اساسی مسئولان درباره مشارکت شهروندان در امور مختلف اجتماعی، فرهنگی و به ویژه مشارکت سیاسی بهنجار و قانونمند پاسخ مناسبی نخواهند داد و به سمت مشارکت سیاسی خشونت‌آمیز و یا قهر سیاسی کشیده خواهند شد (اصغری نیاری و محموداوغلی، ۱۳۹۷: ۳۱۷). از جمله این فرایندهای سیاسی می‌توان به بی‌تمایلی شهروندان جهت شرکت در انتخابات، رأی دادن به کاندیداها، بی‌اعتنایی به جریانات و اتفاقات سیاسی روز، بی‌اعتنایی به آینده سیاسی کشور و عدم مشارکت در تصمیم‌گیری‌های سیاسی یک جامعه اشاره کرد (صفاریان و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۶۲).

هیدروپلیتیک

کره زمین نزدیک به ۱/۴ میلیارد مترمکعب آب دارد. با این حال، نزدیک به ۹۷/۵ درصد از این مقدار آب، شور است. از ۲/۵ درصد آب شیرین در دسترس نیز نزدیک به یک سوم در قالب دریاچه‌ها، رودخانه‌ها، مرداب‌ها و آبخوان‌ها به‌طور نابرابر در بین جوامع جمعیتی توزیع شده‌اند(کاویانی‌راد و همکاران، ۱۴۰۱؛ ۳۴۶). ماده‌ای که نه فقط پیدایش، بلکه تداوم و کیفیت حیات نیز بسته به وجود آن است. آب سالم و تمیز برای شرب، استحمام، پخت‌وپز و بهداشت، که طبق گفته سازمان بهداشت جهانی، از منبعی کمتر از ۱ کیلومتر دورتر و حداقل برای هر نفر روزانه ۲۰ لیتر، باید مستمر در دسترس باشد (https://lifewater.org)[1] با این حال با بروز مسائلی نظیر رشد جمعیت، ارتقای سطح زندگی و بهداشت، گسترش شهرنشینی، رواج فرهنگ مصرف‌گرایی، گسترش صنایع، به‌ویژه در بخش کشاورزی، دستیابی به این ماده حیاتی به شکل روزافزونی سخت شده، ارزش رقابتی آن در حال افزایش است (Rezaei et al ،2018: 68).

اساساً رشد جمعیت و توسعه‌ی اقتصادی- اجتماعی زندگی بشر فشار بی‌سابقه‌ای بر منابع آب محدود و تجدیدپذیر به بار آورده است. جمعیت جهان طی دو قرن گذشته با روندی بسیار سریع از ۱۹۰۰ بدین سو، بیش از ۵ میلیارد نفر افزایش داشته است. چیزی نزدیک به ۳ برابر، که افزایش ۶ برابری مصرف آب را موجب شده است (Castelo، 2020/1/21). بیشتر این مصارف به ترتیب در بخش‌های کشاورزی و صنعت (۷۰ و ۱۹ درصد) و مابقی در بخش خانگی بوده است (https://lifewater.org). در این باره مطابق گزارش سازمان خواربار و کشاورزی جهانی (فائو) تنها در طول دو دهه گذشته بیش از ۲۰ درصد از آب در دسترس، به ازای هر نفر در جهان کاهش داشته است. این یک چالش قابل‌توجه است، چرا که در سال ۲۰۲۰، هر روز صبح ۲٫۱ میلیارد نفر بدون دسترسی به آب تمیز از خواب بیدار می‌شوند. این به عبارتی، میلیون‌ها خانوار آسیب‌پذیر در سراسر جهان با آب شرب تمیز، آشپزی و استحمام نمی‌کنند، و در هر زمان مشخص، نیمی

[1] https://lifewater.org/blog/water-poverty/

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

از تخت‌های بیمارستانی جهان توسط بیمارانی که از بیماری‌های مرتبط با عدم دسترسی به آب تمیز رنج می‌برند، اشغال شده است (Schleifer &Otto، 2020/2/10).

در این راستا، پیش‌بینی‌ها حاکی از این است که تا سال ۲۰۲۵، ۱/۸ میلیارد نفر جمعیت جهان در کشورها یا مناطقی با «کمبود مطلق آب»[۱] و دو سوم دیگر تحت شرایط «تنش آبی»[۲] قرار گیرند (www.fao.org).[۳]پیش‌بینی‌ها همچنین حاکی از این است که جمعیت جهانی تا سال ۲۰۵۰ به ۹/۷ میلیارد نفر خواهد رسید. به عبارتی، تا سال ۲۰۵۰، ۳/۹ میلیارد نفر یا ۴۰ درصد از جمعیت جهان، در مناطقی با تنش شدید آبی زندگی خواهند کرد. گفتنی است، در حال حاضر از هر ۱۰ نفر روی کره زمین ۳ نفر به آب سالم و تمیز دسترسی ندارند. در این راستا، مطابق گزارش سازمان بهداشت جهانی(WHO) که پیشرو در ارائه داده‌ها و برنامه‌ریزی‌های جهانی آب است. ۸۴۴ میلیون نفر از مردم جهان حتی به یک منبع آب پایه دسترسی ندارند. ۲۶۳ میلیون نفر برای دسترسی به آبی که حتی تمیز هم نیست باید روزانه بیش از ۳۰ دقیقه راه بپیمایند و ۱۵۹ میلیون نفر هنوز هم از منابع آب سطحی تصفیه نشده استفاده می‌کنند (Castelo، 2020/1/21). پنجاه درصد از این جمعیت، مردمی هستند که در هند و چین زندگی می‌کنند و ۵۰۰ میلیون نفر مابقی در مناطقی زندگی می‌کنند که منبع آب نمی‌تواند با میزان مصرف روزانه آن‌ها مطابقت داشته باشد (https://projectworldimpact.com). به طور مثال، در نیجریه، ۶۱ درصد جمعیت روستایی بیش از ۳۰ دقیقه و ۳۴ درصد بیش از ۲ ساعت با یک منبع آب فعال، فاصله دارند. در تاجیکستان، خانواده‌ها در منطقه سغد گزارش می‌دهند که هر هفته فقط یک روز آب‌لوله‌کشی دریافت می‌کنند. در اکوادور، با اینکه ۹۳ درصد از مردم در مناطق شهری و ۷۶ درصد در مناطق روستایی دسترسی به خدمات آب را بهبود بخشیده‌اند، اما هنوز ۲۴ درصد از جمعیت روستایی، آب آلوده را می‌نوشند (CHEN، 2017/3/22)، و در بسیاری مناطق دیگر، میلیون‌ها زن و کودک هر روز ۳ تا ۶ ساعت وقت را صرف جمع‌آوری آب از منابع دور و آلوده می‌کنند (https://wholives.org).[۴] زمان و انرژی که می‌توانست صرف آموزش، تولید، کسب درآمد، مراقبت از اعضای خانواده و ... گردد.

لازم به یادآوری در مورد نقش آب در پیشگیری از بیماری‌ها نیست. بیماری همه‌گیر «کرونا»[۵]این مهم را بیش از هر زمان دیگری به اثبات رسانده است. چرا که شستن دست‌ها یکی از بهترین ابزاری است که در کاهش سرعت شیوع بیماری نقش دارد. با این حال امروزه، از هر ۵ نفر ۲ نفر فاقد امکانات اولیه شستن دست‌ها در خانه و بیش از نیمی از جمعیت جهان، یا ۴,۲ میلیارد نفر، حتی فاقد سرویس بهداشتی ایمن هستند (SADOF، 2020/3/20). اکثر این افراد یا اجابت مزاج آزاد را انجام می‌دهند یا از سرویس بهداشتی بهبود نیافته مانند توالت‌های سطلی استفاده می‌کنند. سازمان بهداشت جهانی همچنین گزارش می‌دهد که حداقل ۲ میلیارد نفر در سراسر جهان آبی را مصرف می‌کنند که به‌وسیله منبعی آلوده به مدفوع، آلوده شده است. آلودگی به مدفوع در یکی از مخرب‌ترین اثرات بحران جهانی آب، منشأ بیماری‌های بی‌شماری در آب است که در نتیجه عدم بهداشت و کیفیت پایین آب به وجود می‌آیند. در کشورهای درحال‌توسعه، تقریباً نیمی از بیماری‌ها را می‌توان به مشکلات بهداشتی منتسب به آب پیوند داد (Castelo، 2020/1/21). در این باره، بر پایه تخمین‌های سازمان بهداشت جهانی، ۸۰ درصد بیماری‌هایی که گریبان‌گیر انسان است، مستقیماً با آب در ارتباط هستند (عراقچی، ۱۳۹۳: ۹۲). به‌طوری‌که سالانه حدود ۵ میلیون نفر در سراسر جهان به بیماری‌های مربوط به عوامل بیماری‌زای ناشی از آب مبتلا می‌شوند که بیشتر آن‌ها کودک هستند (Castelo، 2020/1/21).

با این تفاسیر، تصور اینکه فقر جامع، صورت واقعی زندگی این حجم از جمعیت جهان باشد، تصوری اشتباه نیست. چرا که «فقر جامع» و «فقر آب» در یک چرخه معیوب، یکدیگر را تشدید می‌کنند. فقری که از تعاریف مرسوم «نسبی» و

---

۱. سرانه کمتر از ۵۰۰ مترمکعب در سال برای هر نفر

۲. سرانه بین ۵۰۰ تا ۱۰۰۰ مترمکعب در سال برای نفر

۳. www.fao.org/land-water/world-water-day-2021/water-scarcity/en

۴. https://wholives.org/our-mission/mission/

۵. COVID-19

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

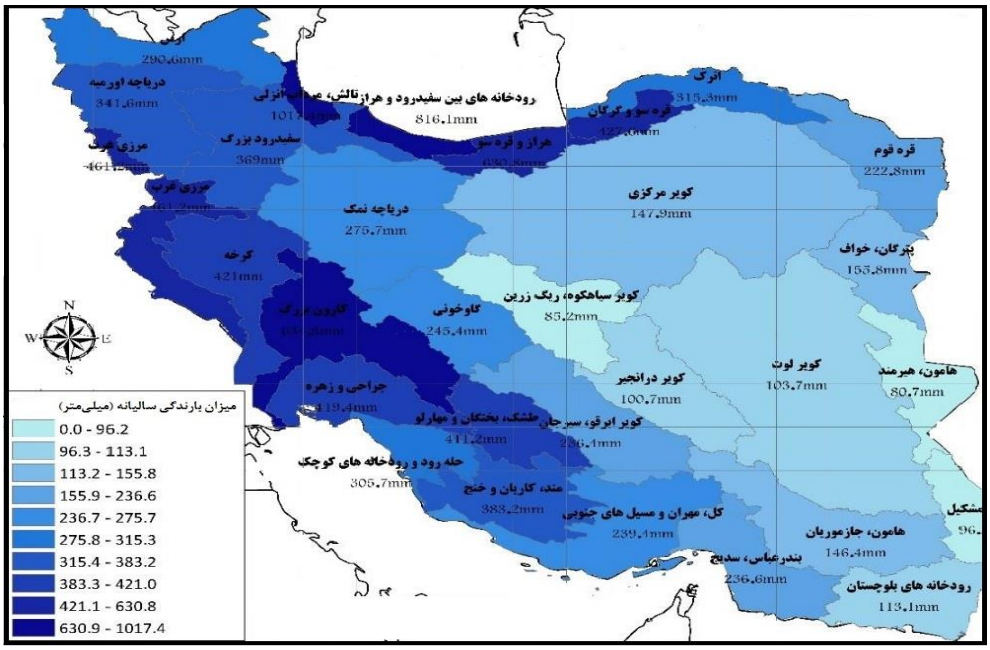
«مطلق» فراتر رفته، با «فقر زیستی» برابری می‌کند. هنگامی‌که در مورد فقر صحبت می‌کنیم، در درجه اول به گروه‌های فقیر از نظر اقتصادی و مردمی در مناطق وسیعی از جهان، عمدتاً در آفریقا و آسیا اشاره می‌کنیم که با کشاورزی معیشتی یا درآمدی کمتر از ۲ دلار در روز زنده می‌مانند. که در سال ۲۰۱۰، ۲,۴ میلیارد نفر در این وضعیت زندگی می‌کردند (https://lifewater.org). در این باره مطابق گزارش بانک جهانی، میلیون‌ها انسان به دلیل بی‌عدالتی که در دسترسی به آب و خدمات بهداشتی میان مناطق فقیر و متوسط از طرفی و مناطق شهری و روستایی از طرف دیگر وجود دارد، گرفتار فقر شده‌اند. گزارشی که تحت عنوان «کاهش نابرابری در عرضه آب، بهداشت عمومی و پاکیزگی، در عصر هدف‌گذاری توسعه پایدار» ارائه شده است، به این مطلب اشاره دارد که؛ برای دادن شانس مساوی به افراد، برای شکوفایی استعدادهایش، نیاز است شکاف طبقاتی بین جوامع غنی و فقیر در دسترسی به آب و بهداشت عمومی پر شود. این موضوع بیانگر این است که در دنیای امروز، آب نقش پررنگ‌تری در ایجاد اختلاف طبقاتی و بی‌عدالتی داشته است (https://reliefweb.int).[1] در این باره با نگاهی به آمارهای فقر در کشورهای درحال‌توسعه، می‌توان دید که هرچند فقر در هر دو جامعه شهری و روستایی به چشم می‌خورد، ولیکن در اکثر مناطق، به ویژه آسیای شرقی، آسیای جنوبی و جنوب صحرای آفریقا، فقر در مناطق روستایی بسیار گسترده‌تر از مناطق شهری است. به شکلی که ۷۸ درصد فقیران جهان (تقریباً ۸۰۰ میلیون نفر) در مناطق روستایی سکنی دارند (www.fao.org).[2] جایی که محدودیت‌های مربوط به آب، دلیل اصلی تولید کم و افزایش آسیب‌پذیری در برابر بلایای طبیعی و تغییرات اقلیمی است (Raj Khana et al، 2014: 24). چالشی بزرگ، چرا که رشد کشاورزی در کاهش فقر، مؤثرتر از رشد در سایر بخش‌ها است. داشتن آب کافی برای تولید غذا برای رفع امنیت غذایی و فقر بسیار مهم است (SADOF، 2020/3/20). در ایران نیز هرچند آمار و اطلاعات دقیقی برای برآورد میزان یا حجم فقر روستایی وجود ندارد، اما بررسی‌های پراکنده مؤید گسترده بودن فقر روستایی در کشور است. از سوی دیگر بر اساس همین مطالعات در میان خانوارهای روستایی که دارای سرپرست شاغل می‌باشند، بیشترین شدت فقر در میان خانوارهایی مشاهده می‌شود که سرپرست آن‌ها به کشاورزی اشتغال دارد (محمدی و کریمیان، ۱۳۹۶: ۷۰). لذا با عنایت به نقش حیاتی منابع آبی به ویژه در تولید مواد غذایی و نقش زیربنایی آن در بخش کشاورزی، اشتغال، درآمد و بالاخره از همه مهم‌تر فقرزدایی معیشتی در سطح محلی و ملی (پناهی و ملک‌محمدی، ۱۳۹۰: ۴)، انتظار بر آن است که به موازات بازتوزیع منصفانه ثروت در جامعه و ایجاد مساوات اجتماعی در حقوق شهروندی، بازتوزیع مناسب و عادلانه اصلی‌ترین منبع حیات (آب)، نیز موردتوجه قرار گیرد.

هیدرولوژی لرستان

استان لرستان، یکی از استان‌های مرتفع و کوهستانی غرب ایران بوده، بیشتر مناطق این استان را کوه‌های زاگرس پوشانده است. آب‌وهوای استان متنوع، و تنوع آب‌وهوا در آن از شمال شرق به جنوب غرب کاملاً مشهود است (ترابی پوده و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۳). این استان در میان سلسله جبال زاگرس میانی در معرض عبور بادهای باران‌آور غربی و ورود سیستم‌های مدیترانه‌ای و سودانی، و گاهی هم سامانه‌های ادغامی یعنی مدیترانه‌ای- سودانی می‌باشد. به همین دلیل پس از شمال کشور دومین منطقه بیشینه بارش کشور محسوب می‌شود (اداره کل هواشناسی استان لرستان).[3] به‌طوری‌که متوسط بارندگی سالیانه که برای کل کشور حدود ۲۵۲ میلی‌متر است، در لرستان به حدود ۵۸۰ میلی‌متر بالغ می‌گردد. این میزان بارش در کنار توپوگرافی کوهستانی و آب‌وهوای مناسب منطقه، باعث به وجود آمدن یکی از غنی‌ترین شبکه‌ی آب‌های روان کشور، با دارا بودن ۳۰ رودخانه دائمی، جمعاً به طول ۲۴۵۰ کیلومتر گردیده است (اسماعیل‌پور و مرادی‌پور، ۱۳۹۶: ۱۹۹).

[1].https://reliefweb.int/report/world/reducing-inequalities-water-supply-sanitation-and-hygiene-era-sustainable-development.
[2]. www.fao.org/land-water/world-water-day-2021/watergovernance/water-and-poverty/en
[3] .www.lorestanmet.ir/index.php/fa/2016-01-27-09-40-26/2016-01-27-10-13-54

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

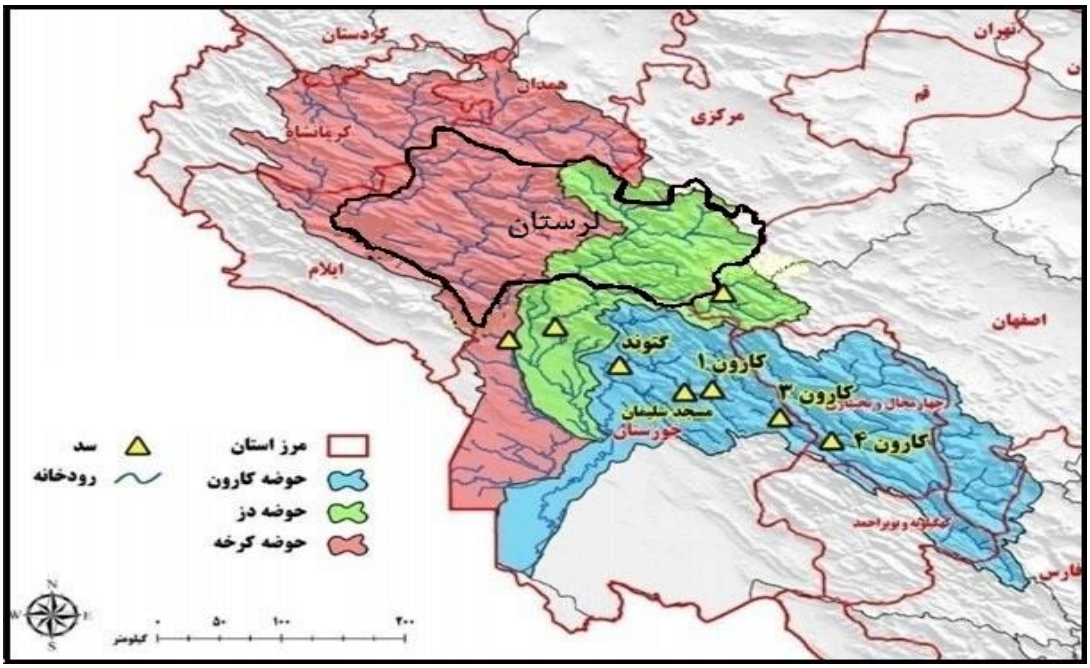
شکل(۲). میانگین بارش سالانه در حوضه‌های مختلف کشور(محب‌زاده، ۱۳۹۸: ۱۲)

به‌طورکلی تقریباً تمامی مساحت استان در دو حوضه آبریز رودخانه‌های کرخه و دز قرار گرفته است. بخش کوچکی از ارتفاعات شمال شرق استان از حوضه آبریز رودخانه زاینده‌رود می‌باشد که در محاسبات منابع آب استان به حساب نیامده است. ۵۸ درصد مساحت این استان در حوضه آبریز رودخانه کرخه، ۴۱ درصد در حوضه آبریز رودخانه دز و کمتر از یک درصد در حوضه آبریز رودخانه زاینده‌رود قرار دارد (برنامه آمایش استان لرستان، ۱۳۸۷: ۷). مناطق کوهستانی لرستان از کانون‌های آبگیری مطمئن و همیشگی ایران بوده و مهم‌ترین این کانون‌های آبگیر کوه‌های بلند و پر برف اشترانکوه و گرین است. این کوهستان‌ها به علت ارتفاع زیاد و ذخیره برف کافی در تمام سال، رودهای مهم این منطقه را تغذیه می‌نمایند (یارمرادی و همکاران، ۱۳۹۸: ۴۹).

مهم‌ترین رودخانه‌های استان شامل کشکان و سزار (داخلی)، سیمره و بختیاری (مرزی) می‌باشد که دریاچه سدهای دز و کرخه تخلیه می‌گردد. از حدود ۱۵,۳ میلیارد مترمکعب حجم متوسط ریزش‌های جوی سالانه، حدود ۱۰ میلیارد مترمکعب به صورت رواناب در رودخانه‌ها و مسیل‌های عمده استان جریان می‌یابد، که با احتساب ورودی آب از استان‌های مجاور و ۲۰۰ میلیون مترمکعب آب چشمه‌های عمدتاً آهکی که جریان پایه رودخانه‌ها را تشکیل می‌دهد، مجموع جریان‌های سطحی استان به ۱۲,۴ میلیارد مترمکعب در سال می‌رسد (شرکت سهامی آب منطقه‌ای لرستان)[1] این یعنی اینکه از ۱۳۰ میلیارد مترمکعب حجم رواناب‌های کشور، ۱۱ درصد آن در لرستان جاری است. [بخشی کوچکی از آن به مصرف داخلی رسیده و قسمت اعظم آن از طریق رودخانه‌ها به استان‌های مجاور تخلیه می‌شود]. بر این اساس، سالانه ۱۲ میلیارد مترمکعب رواناب از لرستان خارج شده و به حوضه‌های آبریز کرخه و دز می‌ریزد. این میزان در حوضه کرخه ۴,۵ میلیارد مترمکعب و در حوضه دز ۸ میلیارد مترمکعب است. جالب اینکه مطابق آمارها، در سال پربارش ۱۳۹۸، متوسط بارش استان، از اول سال آبی ۹۸-۱۳۹۷ تا بیست و یکم فرودین ۱۳۹۸، حدود ۱۰۷۳ میلی‌متر است که معادل حجمی حدود ۳۰/۴ میلیارد مترمکعب در سال است(محب زاده، ۱۳۹۸: ۱۷)[2].

[1] .www.lsrw.ir/st/73
[2] .www.bhrc.ac.ir/Portals/0/PDF-Word/news/pdf2/rah-mohebzadeh%20%282%29.pdf

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

شکل(۳). محدوده حوضه‌های دز و کرخه در استان لرستان(ترسیم توسط نگارندگان)

با این حال لرستان تاکنون سهمی کمتر از یک درصد از مهار آب‌های کشور را داشته است. هم اکنون نزدیک ۶۵۰ سد در کشور در دست بهره‌برداری، ۱۴۶ سد در حال اجرا و ۵۰۰ پروژه سدسازی دیگر در دست مطالعه است. اما سهم لرستان از این سدها شامل ۳ سد در حال بهره‌برداری، ۹ سد در حال اجرا و ۲۸ سد در دست مطالعه است. مقدار سطح زیرکشت در سدهای در دست بهره‌برداری موجود کشور ۲۴۵۷۰۹۵ هکتار است درصورتی‌که مقدار سطح زیرکشت در لرستان ۲۰۹۰ هکتار یعنی ۰۸/ درصد می‌باشد. مقدار سطح زیرکشت برای سدهای در دست اجرا در کل کشور نیز، ۸۹۴۹۵۶ هکتار در نظر گرفته شده است، که سهم لرستان ۷۱۶۰۵ در نظر گرفته شده است. لذا اگر سد گاوشمار با طراحی اولیه و بر اساس مصرف کشاورزی نیز ساخته شود، سهم لرستان از سطح زیرکشت، ۱/ ۲ درصد کل کشور می‌شود(شرکت آب و فاضلاب منطقه‌ای لرستان).[1]

هیدرولوژی رودخانه کشکان

رودخانه‌ی کشکان یکی از زیرشاخه‌های مهم و پرآب رودخانه‌ی کرخه می‌باشد، که آب‌های منطقه‌ی وسیعی از استان لرستان را جمع‌آوری می‌نماید. طول رودخانه‌ی کشکان حدود ۲۷۰ کیلومتر و مساحت حوضه‌ی آبریز آن در بالادست ایستگاه کشکان- پلدختر حدود ۹۴۰۰ کیلومترمربع می‌باشد (حقی‌آبی و امامقلی‌زاده، ۱۳۹۴: ۱۲۵). ابتدای سیستم اصلی رودخانه کشکان، در بالادست حوضه آبریزش، از به هم پیوستن دو شاخه اصلی این رود، یعنی «دوآب» و «کاکارضا» تشکیل می‌گردد. دوآب که در واقع، محل تلاقی شبکه‌ی آب‌های سطحی الشتر است، مجموعه‌ای از آب‌های رودخانه کهمان، سراب زز، سراب هنام و سایر چشمه‌سارات، که از دامنه‌ی کوه‌های مرتفع و برف‌گیر «گرین» الشتر سرچشمه می‌گیرند. حدود ۵ کیلومتر پایین‌تر از منطقه دوآب، رودخانه دوآب به رودخانه کاکارضا، می‌پیوندد.[2] این رودخانه که از این پس کشکان نامیده می‌شود، با ادامه مسیر به‌سوی جنوب، در ۳۰ کیلومتری جنوب خرم‌آباد، با رودخانه خرم‌آباد (حاصل تلاقی رودهای خرم‌آباد و کاکاشرف) تلاقی کرده، در امتداد جاده خرم‌آباد- اندیمشک، در محل روستای افرینه، (۷۶ کیلومتری خرم‌آباد)، رودخانه «چول هول»، که از ارتفاعات منطقه طائی و چشمک سرچشمه می‌گیرد، به آن تخلیه می‌شود. سرانجام کشکان با پیوستن «مادیان‌رود»،

[1] .www.lsrw.ir/st/73

[2]. لازم به ذکر است که رودخانه کاکارضا، از منطقه چغلوندی سرچشمه گرفته، و در آن منطقه «هُرو» نامیده می‌شود.

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

که زهکش دشت کوهدشت است به آن (در محلی به نام «برآفتاب»)، از درون شهر پلدختر عبور کرده، حدود۳۰ کیلومتر پایین‌تر (یک کیلومتر بالاتر از پل تاریخی گاومیشان)[۱] به رودخانه «سیمره» متصل شده و مجموعاً رودخانه «کرخه» را تشکیل می‌دهند.

پروژه سد گاوشمار (معشوره)

محل احداث سد، حدود یک کیلومتر پایین‌تر از محل تلاقی دو شاخه تشکیل‌دهنده رودخانه کشکان، یعنی «کاکارضا» و «چم زکریا»، است، که در محل تنگه باستانی«گاوشمار»، در نزدیکی روستای گنج دره (دهستان میربگ جنوبی) از توابع شهرستان دلفان قرار دارد. این نام که عنوان رایج و مورداستفاده مردم منطقه است، برگرفته از دو کلمه‌ی «گاو» و « شمار» است، که در زبان محلی «گاشمار» تلفظ می‌گردد.[۳]بدین ترتیب با اینکه به‌طوری رسمی معشوره عنوان ثبت شده در اسناد مربوط به وزارت نیرو و دیگر ارگان‌های مربوطه است، لیکن برای ساکنین منطقه، معشوره نامی ناآشنا تلقی می‌گردد.[۴]فاصله این محل از شهرهای دلفان، کوهدشت و خرم‌آباد، به ترتیب ۴۰، ۴۵ و ۹۰ کیلومتر، و مختصات جغرافیایی آن ´۵۰ °۴۷ طول شرقی و ´۴۸ °۳۳ عرض شمالی است.

مطالعات پیش توجیهی این طرح در سال ۱۳۸۱ با هدف صرفاً برقابی و حجم مخزنی حدود ۱,۷ میلیارد مترمکعب پیشنهاد گردید. در سفر استانی هیئت دولت به استان لرستان در سال۱۳۸۴، تغییر اهداف طرح (تخصیص آب موردنیاز شرب و کشاورزی و صنعت شهرستان کوهدشت به میزان ۲۷۳ میلیون مترمکعب، با هدف ایجاد اشتغال، محرومیت‌زدائی و کاهش مشکلات اقتصادی و اجتماعی مردم شهرستان و به‌تبع آن کاهش ۵۰ درصدی سهم تولید انرژی برقابی و مد نظر قرار دادن حقابه محیط‌زیست و تغذیه آبخوان‌های زیرزمینی پایین دست سد) مصوب شد. متعاقب این تصمیم مطالعات توجیهی طی سال‌های ۱۳۸۶ لغایت ۱۳۸۹ با هدف تخصیص ۲۵۰ میلیون مترمکعب در سال برای اراضی کشاورزی شهرستان کوهدشت، تأمین نیاز شرب کوهدشت به میزان ۱۷ میلیون مترمکعب و صنعت شهرستان کوهدشت به میزان ۶ میلیون مترمکعب در سال با اولویت اول و تولید انرژی سالانه ۲۰۰ گیگاوات ساعت با اولویت دوم در دستور کار قرار گرفته و حجم مخزنی حدود ۹۰۰ میلیون مترمکعب پیشنهاد گردید. علی‌رغم تصویب مطالعات توجیهی طرح براساس سیمای جدید (برقابی و کشاورزی) در شهریور سال ۱۳۹۰ توسط کارفرما و واگذاری عملیات اجرایی احداث سد و نیروگاه طی مصوبه استانی هیئت دولت به قرارگاه خاتم‌الانبیاء واگذار گردید. عملیات اجرایی سد در چهارم خرداد ۹۲ با سفر رئیس‌جمهور وقت به لرستان کلنگ‌زنی و آغاز شد، تا اینکه دولت تغییر کرد و وزیر نیروی دولت یازدهم با استناد به مفاد قانونی و به دلیل نداشتن ماده ۲۱۵ احداث این سد را غیرکارشناسی اعلام کرد. پیشنهاد وزارت نیرو این بود که مقدار مخزن سد کاهش و طرح تعدیل شود. یا ارتفاع سد کم و مقدار حجم آب ذخیره آن، کاهش پیدا کند. آن هم در شرایطی که به گفته «سردار عبدالهی» فرمانده قرارگاه خاتم‌الانبیاء «تونل انحراف دسترسی این سد تمام شده و آماده اجرای بخش انحراف آب و اجرای بدنه بود». درصورتی‌که، به گفته محمدتقی توکلی، ناظر مجلس شورای اسلامی در شورای عالی آب: «سد [گاوشمار] از نظر مقررات قانونی هیچ‌گونه کمبودی نداشته و علاوه بر تخصیص آب، مجوز کمیسیون ماده ۲۱۵ را اخذ کرده و سد از نظر فنی، اقتصادی و زیست‌محیطی تأیید شده است(رشیدی نژاد، ۲۵۱: ۱۴۰۰).

---

[۱]. در محلی به نام کل سفید

[۲]. مطابق بررسی‌های تاریخی این محل بخشی از راه معروف شاهی دوره هخامنشی است که غرب را به جنوب و بین‌النهرین متصل می‌کرده است.

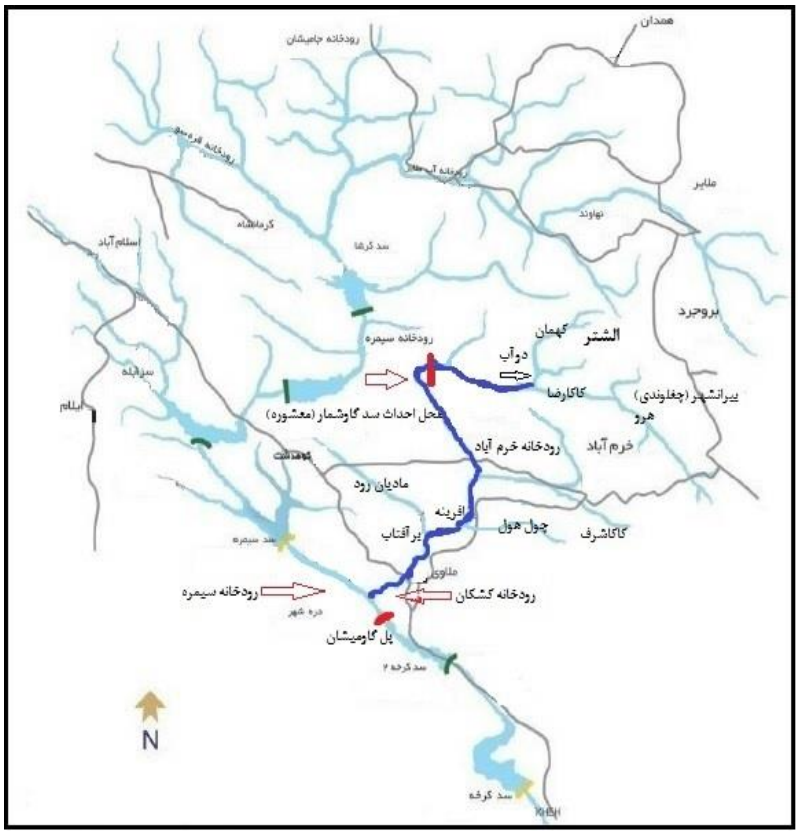
[۳]. طبق گفته‌ی ساکنان منطقه، فلسفه‌ی نام‌گذاری بدین علت است که چون این راه باریک از داخل تنگه می‌گذشته است، عبور گاوها از آن فقط به صورت تک به تک میسر بوده است؛ بنابراین مکانی برای شمارش گله‌های گاو تلقی می‌شده است.

[۴]. ظاهراً در جریان مطالعات سد، عده‌ای از کارشناسان که از مرکز به منطقه دلفان مراجعه می‌کنند، جویای نام منطقه از ساکنین محل می‌شوند، که بومیان آن منطقه در پاسخ این گونه بیان می‌دارند: «که این منطقه از قدیم‌الایام به گاوشمار مشهور بوده». کارشناسان اعزامی از تهران چون کسی نبوده است که آنان را توجیه نماید، به اشتباه نام معشوره را فهم نموده و آنرا در مطالعات سد و مناسبات اداری بکار می‌گیرند. این مسئله تا آنجا پیش رفته است که در دلجویی از مردم دلفان، امام جمعه این شهرستان، ضمن انتقاد از عملکرد مسئولین در این رابطه خواهان بررسی موضوع شده، «از مسئولین صدا و سیما و سایر رسانه‌ها می‌خواهد تا نسبت به تصحیح نام محل و حوضه جغرافیایی آن اقدام کنند، تا موجب رنجش و نارضایتی مردم شهرستان دلفان نشوند».

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

بر این اساس با ابطال طرح پیشین (کاهش تخصیص از ۲۷۳ به ۵۰ میلیون مترمکعب) و بازنگری مجدد طرح، براساس هدف‌گذاری جدید (تخصیص ۲۷ میلیون مترمکعب در سال برای آب کشاورزی صرفاً جهت کشت‌های گلخانه‌ای کوهدشت، تأمین نیاز شرب کوهدشت به میزان ۱۷میلیون مترمکعب و صنعت شهرستان کوهدشت به میزان ۶ میلیون مترمکعب) ابلاغ می‌گردد. این مسئله که ظاهراً تحت تأثیر پاره‌ای جریانات سیاسی درون و برون‌استانی نیز قرار دارد، موجب می‌شود تا پروژه نزدیک به دو دهه در کش‌وقوس‌های فراوان میان وزارت نیرو، نمایندگان مجلس و مسئولین دولتی محلی، در بلاتکلیفی قرار گیرد. در حال حاضر به گفته «میرزایی» مدیرعامل شرکت آب منطقه‌ای لرستان فعلاً این سد روی کاغذ ۱۳۰ میلیون مترمکعب تخصیص آب دارد. مطلبی که پیشتر هوشنگ بازوند استاندار سابق لرستان، در جلسه ستاد اقتصاد مقاومتی لرستان در دلفان، با حضور وزیر کشور، بر آن صحه گذاشته است. وی با بیان اینکه «حجم ذخیره آب این سد به میزان ۱۳۵ میلیون مترمکعب به توافق رسیده است، عنوان می‌کند که البته نظر وزارت نیرو ۵۰ میلیون مترمکعب است.

شکل (۴). حوضه رودخانه کشکان(ترسیم توسط نگارندگان)

استاندار لرستان با تأکید بر اینکه معاون اجرایی رئیس‌جمهور سد [گاوشمار] را به رئیس‌جمهور ارجاع داده است، می‌افزایند: رئیس‌جمهور نیز پیشنهاد دادند که یا این سد با حجم ۱۳۵ میلیون مترمکعب اجرا شود و یا اینکه به شورای عالی آب برای بررسی مجدد ارجاع شود». چیزی حدود یک دوازدهم دبی بلندمدت رودخانه کشکان! لازم به ذکر است که مطابق گفته میرزایی مدیرکل آب منطقه‌ای لرستان دبی رودخانه کشکان نزدیک به ۱/۶۳۶ میلیون مترمکعب در سال است، که طبق روال طبیعی و در فصول مختلف در بستر رودخانه جریان دارد. میرزایی همچنین با ذکر اینکه «سد [گاوشمار] بر اساس بخش کوچکی از سیلاب‌های فصل زمستان و بهاره و نه براساس دبی پایه رودخانه کشکان طراحی خواهد شد»، عنوان می‌کند که: «سد برای کنترل و مدیریت بخش کوچکی از سیلاب‌های کشکان در فصل‌های زمستان و بهار که در مدت چند ساعت از حوضه لرستان خارج می‌شود، احداث خواهد شد و تأثیری منفی بر روی دبی پایه رودخانه و حق آبه زیست‌محیطی و حق آبه‌های پایین دست ندارد». این در شرایطی است که به گفته «حسنی مقدم» رئیس سازمان جهاد کشاورزی استان:

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

«حجم آب پشت سدهای کشور حدود ۵۰ میلیارد مترمکعب و در لرستان تنها ۲۰۰ میلیون مترمکعب است. که با سدهای در دست ساخت به بیش از ۴۰۰ میلیون مترمکعب نیز نمی‌رسد». به عبارتی، تنها نیم درصد از سدهای کشور در استان قرار دارد، و متوسط زمین‌های آبی استان ۲۳ درصد است درحالی‌که که این رقم در کشور به ۴۶ درصد می‌رسد»(پیشین: ۲۵۲-۲۵۳).

شکل(۵). تنگه باستانی گاوشمار (خبرگزاری ایرنا، ۱۳۹۳/۱۰/۲۹)[1]

نیاز آبی کوهدشت به سد گاوشمار

کوهدشت با مساحتی حدود ۴۵۶ کیلومترمربع، و جمعیتی حدود ۲۱۸ هزار نفر، دارای ۵ بخش و ۱۱ دهستان است. متوسط سالانه بارندگی در این شهرستان، با توجه به آمارهای ۱۹ ساله ایستگاه‌های «هلیلان» و «سینوپتیک» به ترتیب ۳۰۳ و ۴۶۰ میلی‌متر می‌باشد (مهری و همکاران، ۱۳۹۵: ۶). اهالی چهارمین شهر پرجمعیت استان لرستان، پیرو مذهب «شیعه» و طایفه و تیره‌های ساکن در آن غالباً به گویش‌های مختلف لکی و لری صحبت می‌کنند.

شکل (۶). موقعیت شهرستان کوهدشت در استان لرستان(ترسیم توسط نگارندگان)

[1] . www.irna.ir/news/81469915

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

مساحت اراضی کشاورزی در این منطقه حدود ۲۰۰ هزار هکتار می‌باشد، که ۲۵ درصد از کل اراضی زراعی استان را شامل می‌شود (رحیمیان، ۱۳۹۵: ۲۳۵). این منطقه از نظر تأمین آب موردنیاز کاملاً متکی به منابع آب زیرزمینی بوده و اقلیمی مدیترانه‌ای، با تابستان خشک و زمستان‌های مرطوب دارد (ویسکرمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۵۵). به شکلی که، در دشت کوهدشت منبع اصلی تأمین آب برای تمامی بخش‌ها، اعم از صنعت، کشاورزی و سایر مصارف به واسطه چاه، از آب زیرزمینی تأمین می‌شود (مهری و همکاران، ۱۳۹۵: ۲). اما این میزان آب به‌اندازه‌ای نیست، که جوابگوی نیازهای آبی مردم منطقه باشد، به‌طوری‌که تنها در بخش کشاورزی، با اینکه متوسط کشت آبی در کشور ۴۶ درصد و در لرستان ۲۳ درصد است، این میزان در شهرستان‌های کوهدشت و رومشکان تنها به ۹ درصد می‌رسد (خبرگزاری خانه ملت، ۱۳۹۹/۶/۳۰)[1]. عمده‌ترین منبع تغذیه‌کننده آبخوان‌های این شهرستان نیز صرف‌نظر از ریزش‌های جوی در سطح دشت، آبراهه‌های متعددی هستند که از دامنه ارتفاعات مجاور سرچشمه گرفته و وارد محدوده دشت می‌شوند (مهری و همکاران، ۱۳۹۵: ۷).

بدین منظور، در این شهرستان ۹۲۲ حلقه چاه عمیق، مجوز برداشت ۱۵۹ میلیون مترمکعب آب را دارند. اما با وجود برداشت یک سوم از این مقدار طی چند سال گذشته، سطح ایستایی سفره‌های آب زیرزمینی این شهرستان، حدود ۷۰ متر پایین رفته و بیش از ۶۹ حلقه چاه، خشک و از مدار خارج شده‌اند (بیرانوندی و جهدی، ۱۳۹۹: ۴۳۷). جالب اینکه، در شهرهایی مانند یزد، حفاری در جهت رسیدن به آب تا عمق ۷۰ متری انجام می‌شود، اما به گفته مسئولین محلی در برخی مناطق کوهدشت پس از ۳۲۰ متر حفاری به منابع آب می‌رسند. تا آنجا که، بنا به گفته اهالی محلی، از برخی چاه‌های شهرستان به جای آب، گل استخراج می‌شود. کارشناسان بر این باورند که بالغبر ۸۵ درصد از منابع آبی این شهرستان مورداستفاده قرار گرفته و مطابق شاخص‌های بین‌المللی، این شهرستان در وضعیت «تنش شدید آبی» قرار دارد(رحیمیان، ۱۳۹۵: ۲۳۵). وضعیتی که موجب می‌شود، در سال ۱۳۹۵ دشت کوهدشت و رومشکان، دشت ممنوعه اعلام شوند. دشت ممنوعه زمانی ایجاد می‌شود که تعادل دشت از نظر منابع آب به هم بخورد و در نهایت تغذیه و برداشت باهم متناسب نباشد. ممنوعه اعلام شدن دشت به‌منزله عدم توسعه در همه بخش‌های کشاورزی، صنعتی و شرب است. از طرف دیگر، هرچند تاکنون پدیده فرونشست زمین در لرستان رخ نداده است، اما مطابق برآورد دفتر مطالعات منابع آب استان، سالانه حدود ۸۰۰ میلیون مترمکعب از مخازن آب زیرزمینی لرستان برداشت می‌شود، که این حجم از برداشت با میزان بارش سالیانه استان تناسبی ندارد، لذا در صورت تداوم این وضعیت امکان بروز این پدیده در منطقه نیز غیرمحتمل نیست.

با این شرایط و از آنجا که اقتصاد منطقه بر پایه کشاورزی و دامداری است، پیش‌بینی خسارات شدید به جنبه‌های مختلف زندگی اقتصادی- اجتماعی مردم منطقه و پیامدهای آن، موجب می‌شود که، عملیات اجرای سد گاوشمار، به امید تأمین آب شرب، و تبدیل اراضی دیم به آبی شهرستان‌های کوهدشت و چگنی، و تأمین آب ایستگاه‌های پمپاژ آب شهرهای پلدختر و معمولان در دستور کار مسئولان استانی قرار گیرد. در این باره، «اصلانی» معاون عمرانی استانداری لرستان با بیان اینکه «تنها راه‌حل رفع مشکل کمبود آب در شهر کوهدشت احداث سد معشوره و انتقال آب از این سد است، یادآور می‌شود که برای حفر شش حلقه چاه جدید در این شهرستان، ۱۲ میلیارد تومان اعتبار صرف شده است». «فردی بیرانوند» فرماندار شهرستان کوهدشت نیز با بیان اینکه «زندگی در این بخش صرفاً بر پایه کشاورزی است و بیش از ۹۰ درصد از اراضی این بخش دیم و به‌صورت سنتی کشت می‌شود. نجات مردم شهرستان کوهدشت و بخش طرهان را در احداث سد معشوره می‌داند» .

برآوردها حاکی از این است که با احداث این سد علاوه بر تأمین آب شرب شهرستان‌های کوهدشت، پلدختر، رومشکان و چگنی به مقدار ۲۰ میلیون مترمکعب، در مجموع ۱۷۰ میلیون مترمکعب آب در اختیار ۴۹۰۰۰ هکتار زمین‌های کشاورزی شهرستان‌های کوهدشت، چگنی، و رومشکان قرار خواهد گرفت. که از این مقدار ۳۶۰۰۰ هکتار متعلق به کوهدشت است. در بخش صنعت نیز این ظرفیت وجود دارد که ۱۵ میلیون مترمکعب آب در اختیار صنایع آب‌بری مثل پتروشیمی خرم‌آباد و کوهدشت قرار گیرد. این در شرایطی است که پس از سیلاب مخرب فروردین‌ماه ۹۸، نقش نبود سازه‌های ذخیره آب در

[1] .www.icana.ir/Fa/News/456120

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

کنترل رواناب‌های استان، بار دیگر احساس، و در نبود همین ظرفیت‌ها، خسارات زیادی به شهرهای لرستان وارد شد(شرکت سهامی آب منطقه‌ای لرستان).[1]

یافته‌های پژوهش

روش‌های آماری (مدل آزمون فرضیه)

در پژوهش پیش از پرداختن به بررسی و تحلیل فرضیات، ابتدا نرمال بودن توزیع داده‌ها و پایایی پرسش‌نامه موردبررسی قرار گرفت و سپس فرضیه‌ها را تحلیل کرد. پایایی پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ موردبررسی قرار گرفت، نتیجه نشان داد که پرسشنامه از پایایی مناسبی برخوردار است. جدول (۵).

جدول(۵). ضریب آلفای کرونباخ متغیرها تحقیق(ترسیم توسط نگارندگان)

ردیف	عنوان متغیر	مقدار
۱	شاخص اقتصادی	۰,۸۳۷
۲	شاخص اجتماعی	۰,۷۶۱
۳	شاخص فرهنگی	۰,۷۲۱
۴	شاخص محیطی کالبدی	۰,۸۱۷
۵	سیاسی امنیتی	۰,۷۲۶

با توجه به اینکه ضریب آلفای کرونباخ هر یک از متغیرها بیشتر از ۰,۷ است لذا می‌توان نتیجه گرفت که پرسشنامه از پایایی مطلوبی برخوردار می‌باشد. ضریب آلفای کرونباخ برای محاسبه هماهنگی درونی ابزار اندازه‌گیری از جمله پرسش‌نامه به کار می‌رود. در این ابزار پاسخ هر سؤال می‌تواند مقادیر عددی مختلف را اختیار کند. توزیع آماری داده‌ها توسط آزمون کولموگروف- اسمیرنوف صورت گرفت. در آزمون کولموگروف- اسمیرنوف، اگر سطح معنی‌داری به دست آمده در رابطه با هر متغیر بیشتر از ۰,۰۵ باشد، فرض صفر این آزمون (نرمال بودن توزیع داده‌ها) رد نمی‌شود و فرض نرمال بودن داده‌ها پذیرفته می‌شود. در رابطه با داده‌های پژوهش حاضر، نتایج این آزمون به‌صورت جدول (۶) به دست آمد.

جدول(۶). آزمون کولموگروف- اسمیرنوف(ترسیم توسط نگارندگان)

N	**220**
Mean	198.5500
Std. Deviation	9.71240
Absolute	.052
Positive	.052
Negative	-.043
Kolmogorov-Smirnov Z	.515
Asymp. Sig. (2-tailed)	.953

پس از تحلیل برونداد آزمون کولموگروف – اسمیرنوف و با توجه به مقدار z و sig به دست آمده، چون مقدار sig از ۰,۰۵ بیشتر است لذا آزمون معنی‌دار نیست و متغیرها دارای تابع توزیع نرمال می‌باشند. در این تحقیق از آزمون پیرسون برای بررسی شدت رابطه بین متغیرها استفاده شد، جدول(۶). این روش شاخصی از جهت مثبت و منفی و شدت رابطه را نشان می‌دهد. در همبستگی پیرسون رابطه بین ۲ یا چند متغیر را بررسی می‌شود. عدد به دست آمده در این معادله بین یک و منفی یک خواهد بود که شدت رابطه بین متغیرها را نشان می‌دهد. در حقیقت هرچه عدد همبستگی به یک نزدیک‌تر

[1]. تمامی رویدادها، اظهارنظرات و موضع‌گیرهای مربوط به سد تنگ گاوشمار، برگفته از سایت «شرکت سهامی آب منطقه‌ای لرستان»، است، که با جستجو در بخش اخبار، قابل دسترسی است.

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

باشد رابطه‌ای قوی‌تر و مستقیم بین متغیرها برقرار است و اگر این عدد به منفی یک نزدیک شود رابطه‌ای باز هم قوی اما معکوس خواهد. نتایج همبستگی متغیرها در جدول (۷) نشان داده شده است. در این مطالعه سطح معنی‌داری برای مقایسه‌های آماری در سطح ۰،۰۱ و دو سویه در نظر گرفته شده است.

جدول(۷). بررسی ضریب همبستگی پیرسان مؤلفه‌های عدم ساخت سد و احساس محرومیت در منطقه موردمطالعه

مؤلفه‌های عدم ساخت سد و احساس محرومیت	همبستگی	احساس محرومیت
سیاسی- امنیتی	ضریب همبستگی	۰/۲۴۷**
	سطح معناداری	۰/۰۰۰
اجتماعی	ضریب همبستگی	۰/۲۰۷**
	سطح معناداری	۰/۰۰۰
فرهنگی	ضریب همبستگی	۰/۲۶۲**
	سطح معناداری	۰/۰۰۰
محیطی- کالبدی	ضریب همبستگی	۰/۱۹۵**
	سطح معناداری	۰/۰۰۱
اقتصادی	ضریب همبستگی	۰/۲۹۵**
	سطح معناداری	۰/۰۰۴

نتایج آماری مؤلفه‌ها و گویه‌های مربوط به آن

با توجه به نتایج آماری رابطه بین مؤلفه سیاسی- امنیتی و احساس محرومیت نتایج نشان می‌دهد که ضریب همبستگی r=0.247 و Pvalue=0.000 می‌باشد که نشان‌دهنده وجود رابطه معناداری می‌باشد. یعنی بین دو متغیر رابطه معناداری وجود دارد. یا تفاوت و رابطه متغیرهای سیاسی- امنیتی و احساس محرومیت، معنی‌دار می‌باشد. ساکنین مجاور سد معشوره احساس می‌کنند که عدم ساخت باعث نوعی محرومیت از لحاظ سیاسی- امنیتی می‌شود.

با توجه به نتایج آماری رابطه بین مؤلفه اجتماعی و احساس محرومیت نتایج نشان می‌دهد که ضریب همبستگی r=0.207 و Pvalue=0.000 می‌باشد که نشان‌دهنده وجود رابطه معناداری می‌باشد. چون Pvalue کوچک‌تر از ۰،۰۱ است و بین دو متغیر رابطه معناداری وجود دارد. یا تفاوت و رابطه متغیر اجتماعی و احساس محرومیت، معنی‌دار می‌باشد. از نتایج کاهش احساس محرومیت اجتماعی می‌توان کاهش میزان مشارکت مردمی در کارهای اجتماعی، افزایش مهاجرت روستایان، افزایش میزان اعتیاد در جوامع پیرامونی سد نام برد.

- نتایج آماری رابطه بین مؤلفه فرهنگی و احساس محرومیت نشان می‌دهد که ضریب همبستگی r = 0.262 و Pvalue=0.000 می‌باشد که نشان‌دهنده وجود رابطه معناداری می‌باشد. چون Pvalue کوچکتر از ۰،۰۱ است و بین دو متغیر رابطه معناداری وجود دارد. یا تفاوت و رابطه متغیر فرهنگی و احساس محرومیت، معنی‌دار می‌باشد. احساس ناامیدی، عدم توجه به رسومات، شکل‌گیری تضادهای فرهنگی از مهم‌ترین پیامدهای احساس محرومیت فرهنگی می‌باشد که در روستاهای اطراف سد در حال بروز می‌باشد.

نتایج آماری رابطه بین مؤلفه محیطی- کالبدی و احساس محرومیت نشان می‌دهد که ضریب همبستگی و Pvalue=0.001 می‌باشد که نشان‌دهنده وجود رابطه معناداری می‌باشد، و بین دو متغیر رابطه معناداری r= 0.195 وجود دارد. عدم توجه به نگهداری از امکانات زیرساختی روستاها، استمرار در قطع درختان و تخریب محیط‌زیست، آلودگی آب‌های سطحی از جمله مواردی هستند که در نتیجه احساس محرومیت تشدید می‌شوند.

- نتایج آماری رابطه بین مؤلفه اقتصادی و احساس محرومیت نشان می‌دهد که ضریب همبستگی r=0.004 و Pvalue=0. 295 می‌باشد که نشان‌دهنده وجود رابطه معناداری می‌باشد و بین دو متغیر رابطه معناداری وجود دارد. کاهش

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

علاقه به ایجاد تنوع شغلی، ناامیدی به بهبود وضعیت اقتصادی، نارضایتی شغلی، فقر و عدم پس‌انداز در نتیجه احساس محرومیت اقتصادی تشدید می‌گردند.

مدل ساختاری تحقیق

به منظور استفاده از روش آماری مناسبی ابتدا پیش‌فرض‌های ورود به نوع آزمون موردبررسی قرار گرفت، به این منظور ابتدا نرمال بودن توزیع داده‌ها بررسی شد. پس از اطمینان از نرمال بودن توزیع داده‌ها، از آزمون مدل ساختاری استفاده شده است. سطح معنی‌داری برای مقایسه‌های آماری در سطح ($P< ۰/۰۵$) است.

جدول(۸). بررسی بارعاملی و آماره متغیرهای احساس محرومیت(ترسیم توسط نگارندگان)

متغیرهای وابسته و مستقل		بار عاملی(وزن نهایی)	خطای استاندارد SE
احساس محرومیت	اقتصادی	۱	-
احساس محرومیت	اجتماعی	۰,۸۵	۰,۰۲۲
احساس محرومیت	فرهنگی	۰,۵۱	۰,۰۳۵
احساس محرومیت	سیاسی- امنیتی	۰,۷۲	۰,۰۴۸
احساس محرومیت	محیطی- کالبدی	۰,۷	۰,۰۶۵

نتایج بررسی مدل ساختاری بیانگر این است که بیشترین تأثیر در احساس محرومیت نسبی مربوط به شاخص اقتصادی است. به‌طوری‌که بیشترین اثر مستقیم و غیرمستقیم بر احساس محرومیت نسبی، مربوط به همین شاخص می‌باشد. به این صورت که در جامعه آماری موردمطالعه که شامل روستاهای اطراف سد گاوشمار(معشوره) هستند، هرجا به لحاظ شاخص اقتصادی در شرایط پایین‌تر و بدتری قرار داشته باشند، به همان میزان احساس محرومیت‌نسبی، افزایش بیشتری یافته است. این مسئله شاید نشئت‌گرفته از این موضوع باشد که اکثریت قریب به‌اتفاق افراد ساکن در روستاهای اطراف سد معشوره به لحاظ اشتغال و اوضاع اقتصادی در شرایط مناسبی قرار ندارند. به‌طوری‌که به‌عنوان یک مؤلفه‌ی تأثیرگذار در همبستگی کامل با احساس محرومیت نسبی قرار دارد.

در مرحله بعد شاخص‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی- امنیتی و محیطی- کالبدی قرار دارند. اما تحلیل‌های آماری نشان می‌دهند که شاخص اقتصادی می‌تواند در سایر شاخص‌ها نیز مؤثر باشند. آنچه در مدل ساختاری به‌عنوان یک پارامتر با معنی‌داری کم در احساس محرومیت نسبی خودنمایی می‌کند عامل فرهنگی است که آن هم می‌تواند به دلیل داشتن فرهنگ تقریباً یکپارچه در روستاهای هدف باشد، که تفاوت فرهنگی زیادی با سطح‌های دیگر ندارند. البته این شاخص در احساس محرومیت نسبی وزنی بالاتر از عدد ۰/۵ گرفته است که نشان‌دهنده تأثیرگذاری زیاد از نظر مدل ساختاری می‌باشد. به‌طورکلی یافته‌های تحقیق همبستگی متغیرهای وابسته و مستقل را نشان می‌دهد. بنابراین می‌توان گفت که عدم ساخت سد باعث افزایش احساس محرومیت از لحاظ اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی- امنیتی، محیطی- کالبدی و به‌طورکلی باعث احساس محرومیت در منطقه موردمطالعه شده است.

بر این اساس، همان‌طوری که، « تد گار» به‌عنوان واضح نظریه محرومیت نسبی نیز بدان اشاره داشته و بیان کرده است؛ مردمی که در یک محیط و بستر اجتماعی خاص به طور قانونی حق استفاده از امکانات خاص را داشته باشند، اما در عین حال به هر دلیلی از آن محروم شوند، در این صورت می‌توان از آنان انتظار داشت که دست به ستیز خشونت‌بار مدنی بزنند. لذا می‌توان انتظار داشت چنانچه راه حصول افراد این منطقه برای ساخت سد با مانعی روبرو شود، ممکن است که محصول طبیعی این وضع ایجاد ناکامی و نارضایتی باشد. که در این بین پرخاشگری امری طبیعی جهت کاهش تنش‌های روانی خواهد بود. به‌ویژه این مردم این منطقه غالباً از سطح زندگی اقتصادی پایینی برخوردار هستند. لذا با عنایت به موارد ذکر شده و امکان بروز خشونتِ ناشی از محرومیت‌ها، این مسئله ممکن است در مقاطعی از تاریخ کشور، به دلیل بی‌توجهی به تأثیر و

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

پیامدهای آن، به انسجام اجتماعی و ملّی آسیب وارد نماید. چرا که این بخش از جامعه احساس خواهد کرد که به دلایل سیاسی یا نابرابری‌های طبقاتی، دستکم در وجوه‌ی از ابعاد زندگی خود محروم شده‌اند و در عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی و فرهنگی سهم چندانی نداشته‌اند.

نتیجه‌گیری

در سطح جامعه، احساس محرومیت نسبی، از آن جهت حائز اهمیت است که ممکن است در مقاطعی، به دلیل بی‌توجهی به تأثیر و پیامدهای آن، انسجام اجتماعی و ملّی مورد آسیب قرار گیرد. به ویژه در آن دست کشورها که قلمرو حاکمیت آن‌ها، مناطق جغرافیایی وسیعی است، تهدیدی جدی برای حصول توسعه متعادل و متوازن مناطق است و دستیابی به وحدت و یکپارچگی ملی را دشوار می‌نماید. زیرا بخشی از جامعه یا اقشاری از مردم احساس می‌کنند که به دلایل سیاسی یا نابرابری‌های طبقاتی، دستکم در وجوه‌ی از ابعاد زندگی خود محروم مانده‌اند و در عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی و فرهنگی سهم چندانی ندارند. پرواضح است که مردم زمانی به درخواست‌های جمعی پاسخ مثبت می‌دهند، که دولت نیز توقع‌ها و انتظارهایشان را برآورده سازد. بنابراین زمانی که مردم به جهت وجود نابرابری‌های سیاسی، فرهنگی و اجتماعی احساس نمایند که در مقایسه با دیگران مورد تبعیض واقع شده‌اند، طبیعی است که به نیاز اساسی مسئولان درباره مشارکت شهروندان در امور مختلف اجتماعی، فرهنگی و به ویژه مشارکت سیاسی بهنجار و قانونمند پاسخ مناسبی نخواهند داد و به سمت مشارکت سیاسی خشونت‌آمیز و یا قهر سیاسی کشیده خواهند شد.

استان لرستان از جمله استان‌های محروم کشور می‌باشد که فرایند توسعه در آن همسان با سایر استان‌ها، شکل نگرفته و بسیاری از مناطق آن از جمله‌ی مناطق محروم کشور به شمار می‌آیند. به‌طوری‌که نبود زیرساخت‌های لازم و عدم توسعه صنعتی موجب شده که بسیاری از ساکنان استان در بخش کشاورزی، آن هم به شکل سنتی فعالیت داشته باشند. با این حال متأسفانه با اینکه از ۱۳۰میلیارد مترمکعب حجم رواناب‌های کشور، ۱۱ درصد آن در لرستان جاری است. به دلیل عدم وجود زیرساخت‌های لازم، تنها بخشی کوچکی از این آب‌ها به مصارف داخلی استان رسیده و قسمت اعظم آن به استان‌های مجاور سرازیر می‌شود. تا آنجا که تاکنون سهمی کمتر از یک درصد از مهار آب‌های سطحی کشور مربوط به استان لرستان می‌باشد. مسئله‌ای که موجب شده، استان لرستان در بخش کشاورزی نیز وضعیت مطلوبی نداشته باشد. این در شرایطی است که ۸۰۰ هزار هکتار یا ۷/۴ درصد از زمین‌های کشاورزی کل کشور در استان لرستان قرار داشته و ۱۳۰ هزار نفر بهره‌بردار بخش کشاورزی در این استان هستند. این یعنی ارتزاق ۴۰۰ تا ۶۰۰ هزارنفری مردم لرستان از این بخش. وضعیتی که با عدم توسعه، بیکاری، تشدید فقر و شکل‌گیری احساس محرومیت، می‌تواند به موضوعی امنیتی تبدیل شده، نقش سوخت بحران‌ها و آشوب‌های محلی را بازی نماید.

در این راستا، از یک سو، با توجه به ظرفیت‌های آبی استان، و از سوی دیگر با در نظر داشت تغییرات اقلیمی و محدودیت‌های که در منابع آبی به وجود آمده است، به نظر می‌رسد که احداث سدهای جدید بر روی رودخانه‌های استان(با رعایت حقابه و جنبه‌های محیط‌زیستی)، از جمله مهم‌ترین راهکارهای ایجاد توسعه متوازن در سطح استان باشد. به شکلی که با انجام این کار، الگوهای کاربری منابع طبیعی تغییریافته و کارکردهای معیشتی مردم متحول می‌گردند. مسئله‌ای که تبعات اجتماعی، فرهنگی، مالی، کالبدی و انسانی در سکونتگاه‌های مجاور را با خود به همراه خواهد داشت. در این بین، گاوشمار یا معشوره از جمله سدهای در دست احداث، در استان لرستان است که با کنترل، مدیریت و ذخیره‌سازی نزدیک به یک میلیارد مترمکعب از جریان‌های سیلابی فصلی رودخانه کشکان، مضاف بر اینکه از بروز خسارات مالی و جانی در مناطق پائین‌دست(شهرستان‌های چگنی و پلدختر و استان خوزستان) پیش‌گیری می‌شود، با ایجاد فرصت‌های شغلی(مستقیم و غیرمستقیم)، توسعه زیرساخت‌ها، تولید برق، توسعه کشاورزی، دامداری و صنایع تبدیلی و تکمیلی مرتبط با بخش کشاورزی، توسعه بخش صنعت و ... نظام فضائی سکونتگاه‌های انسانی در منطقه ساماندهی می‌گردد. به‌موازات این تفاسیر و اهمیتی که آب و ساخت این سد برای مردمان استان لرستان دارد، نتایج پژوهش نشان داد که؛ بین پنج شاخص اقتصادی، اجتماعی، کالبدی، فرهنگی و سیاسی- امنیتی که برای سنجش این مطلب استفاده شده بود و احساس محرومیت نسبی

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

ایجاد شده در مردم منطقه رابطه‌ی معناداری وجود دارد. به‌طوری‌که در بین شاخص‌های مورداستفاده، شاخص اقتصادی بیشترین و شاخص فرهنگی کمترین سطح معناداری را به نمایش گذاشته‌اند. لذا همان‌گونه که در سایر موضوعات به بازتوزیع منصفانه ثروت در جامعه و ایجاد مساوات اجتماعی در حقوق شهروندی پرداخته می‌شود، به بازتوزیع مناسب و عادلانه اصلی‌ترین منبع حیات (آب)، نیز باید توجه گردد.

منابع

(۱۳۸۷). برنامه آمایش استان لرستان. "تحلیل حوضه‌ها و زیرحوضه‌های آبریز". شرکت مهندسین مشاور سبز اندیش پایش (ساپ): ۱ -۲۰۹.

(۱۳۹۳/۱۰/۲۹). وعده استاندار لرستان نویدی بر اصالت دان به هویت تاریخی منطقه گاشمار. خبرگزاری ایرنا. *www.irna.ir/news/81469915*

(۱۳۹۶/۳/۳۰). معرفی استان. شرکت سهامی آب منطقه‌ای لرستان. www.lsrw.ir/st/73

(۱۳۹۹/۶/۳۰). لرستان با وجود داشتن ۱۱ درصد از آب‌های کشور، تشنه است. خبرگزاری خانه ملت. www.icana.ir/Fa/News/456120

www.bhrc.ac.ir/Portals/0/PDF-Word/news/pdf2/rah-mohebzadeh%20%282%29.pdf

اسمعیل‌پور روشن، علی‌اصغر؛ مرادی‌پور، سیاوش. (۱۳۹۶). نقش ژئوپلیتیک لرستان در رابطه با امنیت ایران، فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۷(۳): ۲۱۵- ۱۹۳.

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

اصغری نیاری، یعقوب؛ محمود اوغلی، رضا. (۱۳۹۷). احساس محرومیت نسبی در میان قوم بلوچ و تأثیر آن بر خشونت سیاسی، دوفصلنامه پژوهش سیاست نظری، ۲۳(۱۲): ۳۳۶- ۳۰۵.

اقلیم استان لرستان. اداره کل هواشناسی استان لرستان. www.lorestanmet.ir

بیرانوندی، وحید؛ جهدی، رقیه. (۱۳۹۹). نقش منابع آبی در جهت‌گیری مدیریت محصولات زراعی (مطالعهٔ موردی: شهرستان کوهدشت). فصلنامه آمایش سرزمین، ۱۲(۲): ۴۵۵- ۴۳۱.

پناهی، فاطمه؛ ملک‌محمدی، ایرج. (۱۳۹۰). اثرات مدیریت منابع آب کشاورزی بر فقرزدایی معیشتی در مناطق روستایی ایران. فصلنامه روستا و توسعه، ۱۶(۴): ۱۷- ۱.

پیرمحمدی، زیبا؛ دوستی، شمسیه؛ سوری، نصرت‌اله؛ سهیل‌نژاد، عبدالمجید. (۱۳۹۰). بررسی تأثیر انتقال آب سد تنگ معشوره در توسعه و حفاظت از منابع طبیعی استان لرستان(مطالعه موردی: توسعه آگروفارستری در مناطق تحت پوشش سد معشوره در شهرستان کوهدشت. همایش ملی جنگل‌های زاگرس مرکزی، قابلیت‌ها و تنگناها. تهران، جهاد دانشگاهی بهمن ۱۳۹۰.

ترابی‌پوده، حسن؛ دهقانی، رضا؛ رستمی، سعید. (۱۳۹۷). تخمین خشک‌سالی در استان لرستان با استفاده از شبکه‌های هوشمند. نشریه پژوهش‌های اقلیم‌شناسی، ۹(۳۵): ۵۲- ۴۱.

حقی‌آبی، امیرحمزه؛ امامقلی‌زاده، صمد. (۱۳۹۴). پیش‌بینی فرسایش کناری بخش‌های پیچان‌رودی رودخانه‌ی کشکان، جغرافیا و توسعه، ۱۳(۴۰): ۱۳۸- ۱۲۵.

ربانی، علی؛ ربانی، رسول؛ حسنی، محمدرضا. (۱۳۹۰). رابطه احساس محرومیت نسبی با گرایش به هویت ملی (موردمطالعه: دانشجویان دانشگاه اصفهان). ۲۲(۲). ۶۷-۹۴.

رجایی‌پناه، محسن؛ ساروخانی، باقر؛ کلدی، علیرضا. (۱۳۹۷). احساس محرومیت نسبی در اقوام ایرانی و شیوه‌های محرومیت‌زدایی؛ تحقیقی در اندیشه شاعران معاصر قشقایی. فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران، ۱(۳): ۱۵۳- ۱۲۵.

رحیمیان، مهدی. (۱۳۹۵). عوامل اثرگذار بر مدیریت پایدار منابع آب در بین گندمکاران آبی شهرستان کوهدشت. فصلنامه علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، ۱۲(۲): ۲۴۷- ۲۳۳.

رستگارخالد، امیر؛ محمدی، میثم؛ اسماعیل بیگی، معصومه. (۱۳۹۳). ارتباط احساس محرومیت نسبی با همبستگی اجتماعی بین جوانان شهر تهران. مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۳(۳): ۴۷۳- ۴۹۵.

رشیدی‌نژاد، احمد. (۱۴۰۰). هیدروهژمونی در حوضه رودهای داخلی(فروملی) نمونه پژوهی سد تنگ گاوشمار در استان لرستان، جغرافیا و روابط انسانی، ۴(۴): ۲۶۲ – ۲۴.

صفاریان، محسن؛ ادهمی، عبدالرضا؛ مرادی، علی. (۱۳۹۹). شناخت رابطهٔ بین فردگرایی و محرومیت نسبی با بی‌تفاوتی اجتماعی (موردمطالعه: جوانان شهر کرمانشاه). فصلنامه علمی مطالعات فرهنگ ارتباطات، ۲۱(۴۹): ۲۸۷- ۲۵۵.

طالبان، محمدرضا؛ زهرا اصفهانی. (۱۳۹۷). ارتباط محرومیت نسبی با تعلق به ارزش‌های انقلاب اسلامی در میان نسل سوم انقلاب. دوفصلنامه سیاست کاربردی، ۱(۲). ۱-۲۱.

عراقچی، سیدعباس. (۱۳۹۳). دیپلماسی آب، از منازعه تا همکاری. فصلنامه سیاست جهانی، ۳(۴): ۱۱۹- ۹۱.

عزمی، آئیژ؛ رضایی، رضا. (۱۳۹۷). اثرات اقتصادی ـ اجتماعی احداث سد از دیدگاه ساکنان روستاهای بالادست مورد: سد معشوره استان لرستان. دومین همایش ملی چشم‌انداز توسعه پایدار روستایی ایران، تهران، دانشگاه خوارزمی بهمن ۱۳۹۷.

قاسمی، بهزاد؛ بختیاری، محمد. (۱۳۹۷). کاربست و سنجش نظریهٔ محرومیت نسبی در انقلاب اسلامی ایران. فصلنامه پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، ۲۴(۳): ۵۷- ۳۳.

کاویانی‌راد مراد؛ افشین متقی؛ حسین مختاری؛ احمد رشیدی‌نژاد. (۱۴۰۱). تبیین کارکرد رودهای مرزی در همکاری‌های هیدروپلیتیک (نمونه‌پژوهی رودخانه دانوب). نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۲۲(۶۶): ۳۴۳- ۳۵۷.

کردعلیوند، سهیلا؛ مبارکی، محمد .(۱۳۹۷). بررسی رابطه احساس محرومیت نسبی و بزهکاری نوجوانان (مطالعه تطبیقی دانش آموزان مقطع متوسطه شهرهای خرم‌آباد و یزد)، دوفصلنامه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر،۷(۳): ۳۶- ۱.

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

کوه بنانی، حمیدرضا؛ تیموریان، رویا؛ نیرآبادی، هادی؛ یزدانی، محمدرضا. (۱۳۹۵). بررسی عوامل مؤثر بر احساس محرومیت نسبی (مطالعه موردی شهرک شهید بهشتی مشهد). فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری چشم‌انداز زاگرس، ۹(۳۱): ۱۲۰- ۱۰۵.

محب‌زاده فتاحی، علیرضا. (۱۳۹۸). نشست درس‌هایی از سیل فروردین ۱۳۹۸ در حوزه‌های راه، مسکن و شهرسازی. مرکز تحقیقات راه، مسکن و شهرسازی. وزارت راه و شهرسازی: ۷۵- ۱.

محمدی، سعدی؛ کریمیان، تیمور. (۱۳۹۶). شناسایی و اولویت‌بندی علل فقر در نواحی روستایی از دیدگاه صاحب‌نظران شهرستان مریوان. مجله کاربرد سیستم اطلاعات جغرافیایی و سنجش‌ازدور در برنامه‌ریزی، ۸(۴): ۸۴- ۶۷.

معتضدراد، آناهیتا؛ قاسمیان، علی؛ مالزیری، زینب. (۱۳۹۲). تحولات یمن در چارچوب نظریه محرومیت نسبی، فصلنامه مطالعات سیاسی، ۶(۱۲): ۱۰۶- ۸۳.

مهری، میلاد؛ اختصاصی، محمدرضا؛ ملکی‌نژاد، حسین(۱۳۹۵). بررسی وضعیت منابع آب زیرزمینی و میزان بهره‌برداری در دشت کوهدشت. دومین کنگره ملی آبیاری و زهکشی ایران، دانشگاه صنعتی اصفهان، شهریور ۱۳۹۵: ۸- ۱.

ویسکرمی، ایرج؛ پیامنی، کیانفر؛ شاه‌کرمی، عزیزاله؛ سپهوند علیرضا. (۱۳۹۲). تأثیر پخش سیلاب بر منابع آب زیرزمینی دشت کوهدشت. مجله علوم و فنون کشاورزی و منابع طبیعی، علوم آب‌وخاک، ۱۷(۶۵): ۱۶۱- ۱۵۳.

یارمرادی، زهرا؛ خداداد، مهدی؛ نصیری، بهروز؛ کرمپور، مصطفی. (۱۳۹۸). مکان‌یابی عرصه‌های مناسب آب‌های زیرزمینی نیازمند به تغذیه مصنوعی با مدل فازی (با تأکید بر استان لرستان). نشریه علمی علوم و مهندسی آب و فاضلاب. ۴(۲): ۴۷- ۵۷.

(2014/12/26). Water and Poverty: How Access to Safe Water Reduces Poverty. https://lifewater.org/blog/water-poverty.

2017. Reducing Inequalities in Water Supply, Sanitation, and Hygiene in the Era of the Sustainable Development Goals: Synthesis Report of the Water Supply, Sanitation, and Hygiene (WASH) Poverty Diagnostic Initiative. https://reliefweb.int/report/world/reducing-inequalities-water-supply-sanitation-and-hygiene-era-sustainable-development

Castelo, Jeremiah. 2020. 10 Critical Water Scarcity Facts We Must Not Ignore. Website resilient. www.resilience.org/stories/2020-01-21/10-critical-water-scarcity-facts-we-must-not-ignore

CHEN, GUANGZHE., (2017). The numbers are in: Water is key to poverty reduction and health.World Bank Blogs. https://blogs.worldbank.org/water/water-key-poverty-reduction-and-health

https://projectworldimpact.com/cause/Water-Scarcity?gclid=EAIaIQobChMIrqXg47iE7gIVk7PtCh3MtgdFEAAYAyAAEgKMOvD_BwE

https://wholives.org/our-mission/mission

Otto, Betsy; Leah Schleifer. 2020. Domestic Water Use Grew 600% Over the Past 50 Years. World Resourses Institute. www.wri.org/blog/2020/02/growth-domestic-water-use.

Poverty Cycle WASH. 2014. Water and Poverty: How Access to Safe Water Reduces Poverty. Website ifewater. https://lifewater.org/blog/water-poverty/

Raj Khana, Puspa; Santini, Guido; J. Merrey, Douglas. 2014. Water and the rural poor. FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS REGIONAL OFFICE FOR ASIA AND THE PACIFIC, BANGKOK, 2014.

Rezaei, Davood; Sekkeravani, Samira; Chenari, Marefat Faraji And seyedFarid Dashti (2018). Study The Iranian Hydropolitical Challenges In The Shared Drainage Basins With Neighboring Countries. IOSR Journal Of Humanities And Social Science(IOSR-JHSS). ISSN: 2279-0837, p-ISSN: 2279-0845.

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]

SADOF, ALEXANDER. 2020. Water has more to do with poverty than you think. https://www.one.org/international/blog/water-access-poverty-health/

www.fao.org/land-water/world-water-day-2021/watergovernance/water-and-poverty/en

www.fao.org/land-water/world-water-day-2021/water-scarcity/en

www.lsrw.ir/st/73

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.8]